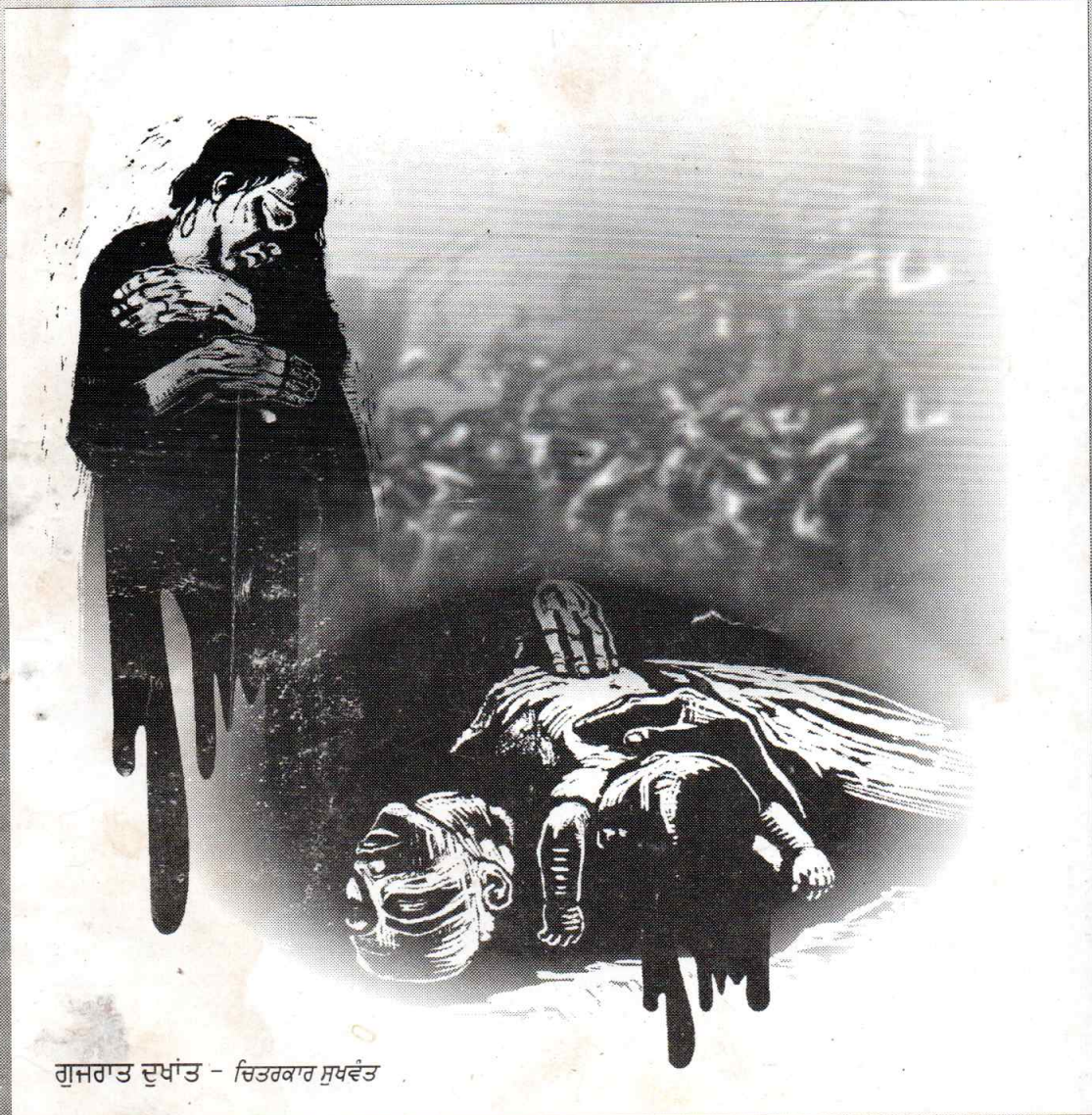

੨੭ ਵਾਂ ਸਾਲ

ਵਰਿਆਮ

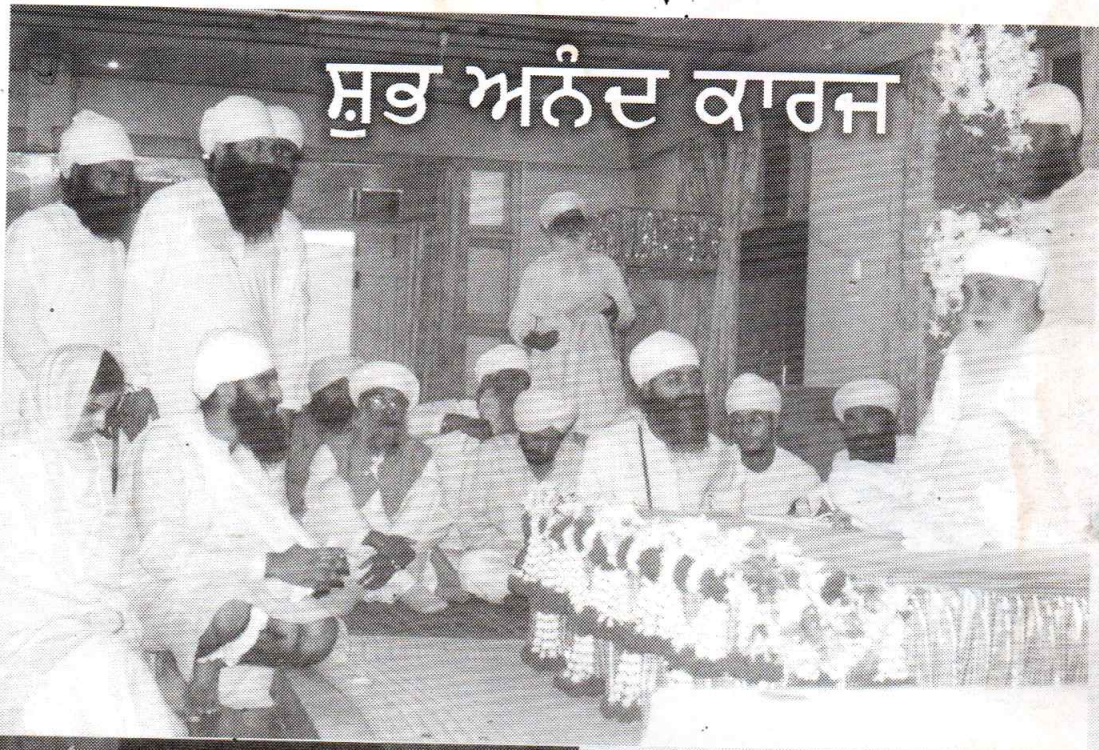
ਅਪਰੈਲ, ੨੦੦੨

ਗੁਜਰਾਤ ਦੁਖਾਂਤ - ਚਿਤਰਕਾਰ ਸੁਖਵੰਤ

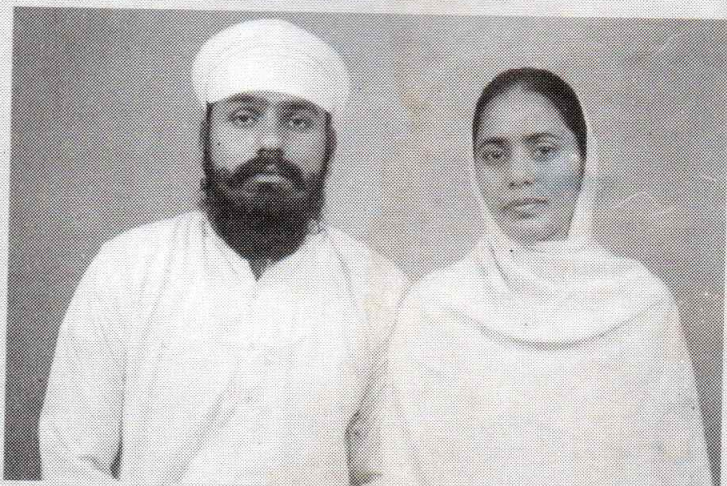
ਏਤੀ ਮਾਰ ਪਈ ਕੁਰਲਾਣੇ
ਤੈਂ ਕੀ ਦਰਦੁ ਨ ਆਇਆ

ਸ਼ੁਭ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ

ਸ. ਜੱਸਪਾਲ ਸਿੰਘ ਮਣਕੂ ਸਪੁੱਤਰ ਸ. ਭੁਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ
ਮਣਕੂ ਕਨੇਡਾ ਨਿਵਾਸੀ ਦਾ ਸ਼ੁਭ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ,
ਬੀਬੀ ਹਰਮੀਤ ਕੌਰ ਸਪੁੱਤਰੀ ਸ. ਜੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ
ਮਠਾਤੂ ਮੁਹਾਲੀ ਨਿਵਾਸੀ ਨਾਲ ੨੧ ਅਕਤੂਬਰ ੨੦੦੧
ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ
ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਉਪਰਲੀ ਤਸਵੀਰ ਵਿਚ ਜੋੜਾ
ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ।

ਸ. ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਸਪੁੱਤਰ ਸ. ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ
ਸ਼ੇਕਰ ਗਾਰਡਨ, ਜਲੰਧਰ ਦਾ ਸ਼ੁਭ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ,
ਬੀਬੀ ਰੂਪਿੰਦਰ ਕੌਰ ਸਪੁੱਤਰੀ ਸੂਬਾ ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ
ਪੱਦੀ ਖਾਲਸਾ ਨਾਲ ੩੧ ਮਾਰਚ ੨੦੦੨ ਨੂੰ
ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ
ਦੇ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਨਾਲ ਹੋਇਆ।

ਵਰਿਆਮ

ਅਪਰੈਲ ੨੦੦੨

ਜਿਲਦ-੨੭

ਅੰਕ-੬

ਸੰਪਾਦਕ
ਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ 'ਵਰਿਆਮ'

ਦਫਤਰ ਦਾ ਪਤਾ:	Office Address :
ਮਾਸਿਕ ਵਰਿਆਮ	Monthly WARIAM
ਲਾਡਵਾਲੀ ਰੋਡ	(Punjabi)
(ਸਾਹਮਣੇ ਸੈਂਟਰਲ ਟਾਊਨ)	Ladowali Road.
ਜਲੰਧਰ- ੧੪੪੦੦੧	Opp. Central Town,
	Jalandhar-144001
ਫੋਨ-ਦਫਤਰ: ੨੨੨੫੪੩	Ph. : 222543 (O)
ਘਰ: ੪੫੬੨੮੯	456289 (R)

ਵਰਿਆਮ ਦੇ ਦਰ

ਇਹ ਅੰਕ	੧੫-੦੦
ਸਲਾਨਾ ਚੰਦਾ	੧੫੦-੦੦
ਪੰਜ ਸਾਲ ਲਈ	੫੦੦-੦੦
ਜੀਵਨ ਮੈਂਬਰ	੧੫੦੦-੦੦
ਵਿਦੇਸ਼ ਲਈ	੨੫ ਪੈਂਡ ਜਾਂ ੩੫ ਡਾਲਰ
ਹਵਾਈ ਡਾਕ ਰਾਹੀਂ	

ਚੈਕ ਡਰਾਫਟ Monthly Wariam ਜਾਂ ਕੇਵਲ Wariam ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਹੀ ਭੇਜੇ ਜਾਣ।

ਵਰਿਆਮ ਸਕੂਲਾਂ ਕਾਲਜਾਂ ਲਈ ਪਰਵਾਨ

'ਵਰਿਆਮ' ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਸਿਖਿਆ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਪੱਤਰ ਨੰਬਰ ੩-੧-੭੭ ਐਡੀਟਰਜ਼, ਮਿਤੀ ੩-੩-੭੭ ਰਾਹੀਂ ਪੰਜਾਬ ਪੰਜਾਬ ਭਰ ਦੇ ਸਕੂਲਾਂ, ਕਾਲਜਾਂ ਤੇ ਲਾਇਬਰੇਰੀਆਂ ਲਈ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੈ।

ਤਤਕਰਾ

ਸੰਪਾਦਕੀ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ—ਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ	੨
ਹੋਲਾ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦਾ—ਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ	੩
ਵੱਡੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਵਾਲੇ: ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ	
—ਕੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ	੭
ਮਾਨਾ ਵਾਲੇ ਦਾ ਹੋਲਾ—ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਬਗਲੀ	੮
ਭਾਈ ਘਸੀਟਾ ਜੀ —ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਕੰਵਲ	੧੧
ਅੰਨਦਾਤਾ ਬਾਬੇ ਦੀ ਆਪਣੇ ਵਿਛੜੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਫੇਰੀ —	
ਡਾ. ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ	੧੨
ਯੁੱਧਮ—ਦਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਤਰਸ	੧੭
ਵਕਤ—ਰਾਜਿੰਦਰ ਕੌਰ ਪੰਨੂੰ	੧੯
ਕਾਫੀ—ਰਾਜਿੰਦਰ ਕੌਰ ਪੰਨੂੰ	੧੯
ਕੁਰਸੀ—ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਢਿੱਲੋਂ	੨੦
ਸ਼ਿਵ ਨਾਥ ਦੀਆਂ ਦੋ ਰਚਨਾਵਾਂ	੨੧
ਸੜ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿਉਂ ਹਵਾ—ਲਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬਾਜਵਾ	੨੧
ਭਾਈ ਸ਼ਰਧਾ ਜੀ—ਦੇਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ	੨੨
ਉਸਤਾਦ ਮਿਲਖੀ ਰਾਮ —ਨਿੰਦਰ ਘੁਗਿਆਣਵੀ	੨੫
ਹਾਕੀ ਦਾ ਇਕ ਫਾਈਨਲ —ਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ	੩੩
ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ—ਸੰਤ ਤਰਸੇਮ ਸਿੰਘ ਨਾਮਧਾਰੀ	੩੭
ਖ਼ਬਰਨਾਮਾ	੪੦
ਪ੍ਰਤਿਕਿਰਿਆ	੪੭

ਦੋ ਰੁਬਾਈਆਂ

(੧)

ਜਗ੍ਹਾ ਜਗ੍ਹਾ ਮਾਹੌਲ ਵਿਗਾੜਨ, ਮਾਰੂ ਫਿਰਕੂ ਦੇਗੇ।
ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਮੂੜ੍ਹ ਜਨੂੰਨੀ, ਹੋਏ ਫਿਰਨ ਲਵੇਗੇ।
ਬੇਸਮਝਾਂ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰਨਾ, ਬੇਸ਼ੱਕ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ
'ਨਵਰਾਹੀ' ਬੇਕਿਰਕ ਦੇਗਈਆਂ, ਹੱਥ ਲਹੂ ਵਿੱਚ ਰੇਗੇ।

(੨)

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਖਲਾਕ ਉਚੇਰਾ ਨਹੀਂ ਤਸਦੱਦ ਕਰਦੇ।
ਹਨ ਜੋ ਅਸਲੀ ਬੰਦੇ ਰੱਬ ਦੇ, ਕੇਵਲ ਰੱਬ ਤੇ ਡਰਦੇ।
ਧਰਮ ਦਾ ਮੰਦਰ ਦਇਆ, ਮੁੱਥਤ, ਚਾਨਣ, ਮਹਿਕ ਫਕੀਰੀ,
'ਨਵਰਾਹੀ' ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਰੱਤੇ, ਹਰ ਭੈ-ਸਾਗਰ ਤਰਦੇ।

ਪ੍ਰਿੰ: ਨਵਰਾਹੀ ਘੁਗਿਆਣਵੀ

ਵਰਿਆਮ ਅਪਰੈਲ ੨੦੦੨

੧

ਸੰਪਾਦਕੀ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ.....

ਇਹ ਅੰਕ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਭੇਜਕੇ ਸੁਰਖਰੂ ਹੋਇਆ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਇਹ ੨੮ ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਡਾਕ ਵਿੱਚ ਪੈਣਾ ਸੀ, ਹੁਣ ਸ਼ਾਇਦ ੯ ਅਪ੍ਰੈਲ ਨੂੰ ਪਿਆ ਹੋਵੇ। ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੌਲੇ ਮੱਧਮੇ ਦਾ ਪੂਰਬ ਥਾਂਓਂ ਥਾਈਂ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ ਆਪਣੀ ਇਕ ਵਖਰੀ ਪਹਿਚਾਣ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਸੂਝ ਸਫਰ ਦੇ ਆਗਾਜ਼ ਤੋਂ ਹੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਾਵਣ ਦਰਸ਼ਨ, ਸੰਗਤ ਦੇ ਮੇਲੇ ਅਤੇ ਮਿਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਮਿਲਣੀਆਂ ਸਾਲ ਭਰ ਵਾਸਤੇ ਬੈਠਰੀ ਚਾਰਜ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕਾਰਜ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਤੁਹਾਡੇ ਪਰਚੇ ਦੀ ਹਯਾਤੀ ਵਿੱਚ ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ ਅਤੇ ਅੱਸੂ ਦਾ ਮੇਲਾ ਹਰ ਸਾਲ ਹੀ ਮਹੱਤਵ ਪੂਰਨ ਪੜਾਅ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਮਾਗਮ ਯਾਦਾਂ ਦੀ ਮਾਲਾ ਵਿੱਚ ਵਖ-ਵਖ ਮੋਤੀਆਂ ਵਾਂਗ ਚਮਕਦੇ ਪਰਤੱਖ ਪਛਾਣੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਸਮਾਗਮਾਂ ਤੇ ਵਰਿਆਮ ਦਾ ਸੇਵਕ ਜੱਥਾ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਵਰਿਆਮ ਪਾਠਕਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵਰਿਆਮ ਦਾ ਬਾਕਾਇਦਾ ਛੋਟਾ ਮੋਟਾ ਸਟਾਲ ਲਗਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਵਰਿਆਮ ਦਾ ਦੇਸ਼ ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਫੈਲਿਆ ਪਾਠਕ ਵਰਗ ਬਹੁਤਾ ਕਰਕੇ ਇਹਨਾਂ ਸਾਲਾਨਾ ਸਮਾਗਮਾਂ ਸਮੇਂ ਹੀ ਵਰਿਆਮ ਮੰਡਲ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਵਰਿਆਮ ਦਾ ਇਹ ਸਟਾਲ ਲੇਖਕਾਂ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਮਿਲਣ ਦਾ ਵੀ ਥਾਂ ਬਣਿਆ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਇਸ ਵਾਰ, ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ, “ਮਤਾ ਕਰੈ ਪਛਮ ਕੈ ਤਾਈ ਪੂਰਬ ਹੀ ਲੈ ਜਾਤ” ਦੇ ਮਹਾਂਵਾਕ ਅਨੁਸਾਰ ਮੈਂ ਹੋਲੇ ਤੇ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਿਆ। ਇਕ ਤਾਂ ਖੱਬੀ ਲੱਤ ਦੀ ਪੀੜ ਏਨੀ ਕਿ ਜੀਅ ਕਰੇ ਲੱਤ ਕਟਵਾ ਕੇ ਵੀ ਆਰਾਮ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮਹਿੰਗਾ ਸੌਦਾ ਨਹੀਂ। ਦੂਜੀ ਪੀੜ ਮਨ ਦੀ ਸੀ ਜੋ ਹੋਲੇ ਮਹੱਲੇ ਦੇ ਦਿਨ ਬੀਤਣ ਨਾਲ ਹੋਰ ਵੀ ਉਘਰ ਹੁੰਦੀ ਗਈ। ਇਸ ਵਾਰ ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ ਪੂਰਬ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਉਥੋਂ ਹਜ਼ੂਰੀ ਸੇਵਕ ਸੰਤ ਰਛਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸੰਤ ਕਸ਼ਮੀਰ ਸਿੰਘ, ਸ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਠੇਕੇਦਾਰ ਔਰੰਗਾਬਾਦ, ਸ. ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ ਕਿਸਾਨ, ਪੰਡਿਤ ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਮੇਤ ਕਈ ਸਜਣਾਂ ਦੇ ਫੋਨ ਆਏ। ਸੰਤ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰੋ. ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਅਨਜਾਣ ਆਪ ਆਏ ਮੇਰਾ ਹਾਲ ਵੇਖ ਕੇ ਮੰਨ ਗਏ ਕਿ ਮੇਰੀ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਕਿੰਨੀ ਵੱਡੀ ਹੈ। ਸੋ ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਹੀ ਪੀੜਾਂ ਨੇ ਬੇਹਾਲ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਅੰਤ ਇਹਨਾਂ ਪੀੜਾਂ ਸਮੇਤ ਮੈਂ ੩੧ ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਹੋਲੇ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਬਾਦ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਜਾ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ। ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਮੁਸਕਾਣ ਤੇ ਰਸੀਲੇ ਬਚਨਾਂ ਨੇ ਇਹ ਕਾਰਜ ਕੀਤਾ—“ਸਾਂਤਿ ਪਾਈ ਗੁਰਿ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪੂਰੇ ॥ ਸੁਖ ਉਪਜੇ, ਬਾਜੇ ਅਨਹਦ ਤੂਰੇ” ॥...

ਇਸ ਸਮੇਂ ਤਕ ਵਰਿਆਮ ਦਾ ਛਪਣਾ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੋਇਆ ਪਿਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਣ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਸਾਮਗਰੀ ਛਪਣ ਤੋਂ ਰਹਿ ਗਈ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਭਖਦੇ ਮਸਲਿਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਸਹਾਇਕ ਸ੍ਰੀ ਬਲਦੇਵ ਮਾਧੋਪੁਰੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਹਿਯੋਗੀਆਂ ਮਨਰਾਜ ਸਿੰਘ, ਮਹੰਤ ਜੁਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦੋਸਤਾਂ ਮਿੱਤਰਾਂ ਸੰਗ ਮੇਲੇ ਤੇ ਵਰਿਆਮ ਸਟਾਲ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਈ। ਇਸ ਅੰਕ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਕਿਵੇਂ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਵੀ ਮੇਰੇ ਸਹਿਯੋਗੀਆਂ ਦੀ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਅੰਕ ਦਾ ਤੁਹਾਡੇ ਦਰਾਂ ਤੇ ਪੁੱਜਣਾ, ਮੇਰੀ ਸਿਹਤਯਾਬੀ ਵਲ ਕਦਮਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਜਣਾਂ ਦੇ ਲਗਾਤਾਰ ਫੋਨ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਡਾ. ਅਮਰ ਭਾਰਤੀ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਲਗਾਤਾਰ ਸੰਪਰਕ ਕਰਕੇ ਇਲਾਜ ਵਿਚ ਅਗਵਾਈ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਜਣਾਂ ਨੇ ਸ਼ੁਭ ਇਛਾਵਾਂ ਅਤੇ ਅਸੀਸਾਂ ਨਾਲ ਝੋਲੀਆਂ ਭਰੀਆਂ ਹਨ। ਮੈਂ ਸਭ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਰਦਾਸਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵੀ। ਸ਼ਾਇਦ ਥੋੜ੍ਹੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਕਰ ਗਿਆ ਹਾਂ ਅਤੇ ਜ਼ਾਤੀ ਪੱਧਰ ਦੀ ਵੀ ਪਰ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਕ੍ਰਾਂਤਿਗਤਾ ਦਾ ਇਹਸਾਸ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਡਾ ਹੈ।

—ਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ

ਇਸ ਸਾਲ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਗਤਾਂ ਵਲੋਂ ਹੋਲੇ ਮਹੱਲੇ ਦਾ ਪੁਰਬ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ੨੮ ਤੋਂ ੩੧ ਮਾਰਚ ੨੦੦੨ ਤੱਕ ਮਨਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਹੋਲੀ ਦਾ ਤਿਉਹਾਰ ਆਦਿ ਕਾਲ ਤੋਂ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਲੋਕ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਹੁਲਾਸ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਫੱਗਣ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਕਰਕੇ ਇਸਨੂੰ 'ਫਾਗ ਖੇਡਣਾ' ਵੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪੌਰਾਣਕ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਜਿਸ ਘਟਨਾ ਨਾਲ ਇਸ ਦਾ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ ਉਹ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਭਗਤ ਵਲੋਂ ਆਪਣੇ ਹੀ ਹੰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਕੁਕਰਮੀ ਪਿਤਾ ਹਰਨਾਕਸ਼ ਵਿਰੁੱਧ ਬਗ਼ਾਵਤ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਭੂਆ ਦੀ ਵਰਦਾਨੀ ਚਾਦਰ ਉੱਤੇ ਬੈਠਿਆ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਤਾਂ ਬਚ ਗਿਆ, ਪਰ ਭੂਆ ਜੀ ਦੀ ਹੋਲੀ ਬਲ ਗਈ, ਭਾਵ ਸੜ ਕੇ ਸੁਆਹ ਹੋ ਗਈ। ਸਾਰੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਇਹ ਰੰਗਾਂ ਦੇ ਤਿਉਹਾਰ ਵਜੋਂ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਰ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਪੁਲਿੰਗ ਨਾਮ "ਹੋਲਾ" ਦੇ ਕੇ ਇਸ ਦੀ ਕਾਇਆ ਪਲਟ ਦਿਤੀ ਗਈ। ਹੋਲੀ ਜਾਂ ਹੋਰੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਗੀਤ, ਪਦੇ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਹਨ। ਇਹ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਥਾਂ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਸਮ ਗਰੰਥ ਵਿਚ ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੇ ਹੋਲੀ ਖੇਡਣ ਦੇ ਪਰਸੰਗ ਨੂੰ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਨਾਲ ਚਿਤਰਿਆ ਹੈ—

ਮਾਘ ਬਤੀਤਿ ਭਏ ਰੁਤ ਫਾਗੁਨ
ਆਇ ਗਈ ਸਭ ਖੇਲਤ ਹੋਰੀ॥
ਗਾਵਤ ਗੀਤ ਬਜਾਵਤ ਤਾਲ
ਕਹੈ ਮੁਖ ਤੇ ਭਰੂਆ ਮਿਲ ਜੋਰੀ॥
ਭਾਰਤ ਹੈ ਅਲਿਤਾ ਬਨਿਤਾ
ਛਟਿਕਾ ਸੰਗ ਮਾਰਤ ਬੈਸਨ ਬੋਰੀ॥
ਖੇਲਤ ਸਾਮ ਧਮਾਰ ਅਨੂਪ
ਮਹਾ ਮਿਲਿ ਸੁੰਦਰ ਸਾਂਵਲ ਗੋਰੀ॥

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਹੋਲੀ ਬਾਰੇ ਇੰਜ ਲਿਖਿਆ ਹੈ—

ਆਜ ਹਮਾਰੈ ਬਨੇ ਫਾਗ।
ਪ੍ਰਭ ਸੰਗੀ ਮਿਲਿ ਖੇਲਨ ਲਾਗ॥
ਹੋਲੀ ਕੀਨੀ ਸੰਤ ਸੇਵ॥
ਰੰਗੁ ਲਾਗਾ ਅਤਿ ਲਾਲ ਦੇਵ॥

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਾਰੇ ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੀ ਨੇ

ਆਪਣੀ ਇਕ ਗਜ਼ਲ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ "ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਗੁਲਾਲ ਉਡਾਕੇ ਧਰਤੀ ਤੇ ਆਕਾਸ਼ ਨੂੰ ਵੀ ਰੰਗ ਦਿੱਤਾ।"

ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਗਤਾਂ ਵਲੋਂ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ ਸਮਾਗਮ ਆਪਣੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਮਹੱਤਤਾ ਦਾ ਪਿਛੋਕੜ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਪਿਛਲੇ ਇਕ ਸੌ ਛੱਤੀ ਸਾਲ ਤੋਂ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਇਹ ਤਿਉਹਾਰ ਬਹੁਤ ਵਾਰ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੇ ਮੁਖ ਕੇਂਦਰ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਮਨਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਹੋਲਿਆਂ ਦੀ ਇਹ ਪਰੰਪਰਾ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਵੱਖ ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਮਨਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਅੱਜ ਜੋ ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਅਸਲ ਵਿਚ ਅਧਿਆਤਮ ਦਾ ਤ੍ਰਿਬੈਣੀ ਸੰਗਮ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਹੋਲੀ, ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ, ਗੁਰੂ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ ਦਿਨ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਪੁਰਬ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰਵਾਇਤੀ ਹੋਲੇ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਆਰੰਭ ਹੋ ਕੇ ਅਗਲੇ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਚਲਦਾ ਹੈ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਹੋਲੇ ਮਹੱਲੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੜਾਵਾਂ ਦੀ ਬਾਤ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹੋਲੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਵਾਸਤੇ ਜੂਝ ਰਹੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਪਰਸੰਗ ਵਿਚ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਵੇਲੇ ਦੇ ਹੋਲੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਨੂੰ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਮੇਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੇ ਉਥਾਨ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹੋਲੇ ਚੌ-ਮੁਖੀ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਸੰਨ ੧੮੬੭ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹੋਲੇ ਮਹੱਲੇ ਤੇ ਜਦੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਗਏ ਤਾਂ ਵੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਕੁਕੇ ਸਿੰਘ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਰਦਲ ਵਿਚ ਸਨ। ਸਾਰੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਹਕੂਮਤ ਨੂੰ ਹੱਥਾਂ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਪਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਇਕ ਵਾਰ ਬਾਂਹ ਖੜ੍ਹੀ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਵਹੀਰ ਇਕਦਮ ਜਿਥੇ ਜਿੱਥੇ ਕੋਈ ਹੈ ਸੀ ਖਲੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦਾ ਏਡਾ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਵੇਖ ਕੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਵਰਗ ਦੰਗ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜਲੋਅ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨੌਜਵਾਨ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਦਾ ਜ਼ਬਤ ਤੇ ਸੁੰਦਰ ਸੁਡੌਲ ਸਰੀਰ ਵੇਖ ਕੇ ਹਰ ਕੋਈ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਇਤਿਹਾਸਕ ਹੋਲੇ ਦੇ ਸਮੇਂ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ

ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਦੀ ਬੇਰੁਖੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ, ਪਰ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਤੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਡੁੱਘੀ ਛਾਪ ਛੱਡ ਗਏ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਉਭਾਰ ਆਇਆ। ਹੋਲਾ ਖੇਡਣ ਦਾ ਨਕਸ਼ਾ ਨਾਮਧਾਰੀ ਕਵੀ ਸੰਤ ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਇਵੇਂ ਖਿੱਚਦਾ ਹੈ—

ਉਂਜਲ ਪੁਸ਼ਾਕੇ ਫੈਲ ਬਾਂਕੇ ਪਹਿਰ ਆਵੇ
ਫਿਰਕਾਵੇ ਰੰਗ ਲਾਲ ਤਾਕੈ ਮਨ ਭਾਇ ਹੈ॥

ਕੋਸਾਧਾਰੀ ਖੇਲੇ ਹੋਲਾ, ਵਕਤ ਅਮੇਲਾ ਸੁਭ

ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਗੋਲਾ ਤਾਂ ਕੋ ਸਦਾ ਜੱਸ ਗਾਇ ਹੈ॥

ਸੰਨ ੧੮੬੬ ਵਿਚ ਸਿਆਲਕੋਟ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਪਿੰਡ ਮਾਨਾਂਵਾਲੇ ਵਿਚ ਇਤਿਹਾਸਕ ਮਹੱਤਤਾ ਵਾਲਾ ਹੋਲਾ ਹੋਇਆ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੇ ਉਭਾਰ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਹਾਥੀ ਤੇ ਸਵਾਰ ਸਨ। ਇਕ ਘੁਮਿਆਰੀ ਦੇ ਬੱਚੇ ਦੇ ਇਕ ਘੋੜੇ ਦੀ ਫੋਟ ਲਗਣ ਨਾਲ ਮਰ ਜਾਣ ਤੇ ਬੜਾ ਬਢੰਡਰ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਹੋਇਆ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਲੋਂ ਉਸ ਲੜਕੇ ਨੂੰ ਜੀਵਾਉਣ ਦੇ ਪਰਸੰਗ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਜੈ ਜੈਕਾਰ ਹੋਈ। ਇਹ ਪਰਸੰਗ ਅਜ ਤਕ ਨਾਮਧਾਰੀ ਦੀਵਾਨਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸੰਨ ੧੮੬੬ ਨੂੰ ਖੋਟੇ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸੰਨ ੧੮੭੧ ਤਕ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਛੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਹੋਲਿਆਂ ਮਹੱਲਿਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਸੰਨ ੧੮੭੨ ਦੇ ਹੋਲੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਣਾ ਵਰਤ ਚੁਕਾ ਸੀ। ਜਨਵਰੀ ਵਿਚ ਹੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਉਡਾ ਦਿਤੇ ਗਏ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਖੀ ਸੂਬੇ ਬਗੈਰ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਇਆ ਤੇ ਬਗੈਰ ਦੇਸ਼ ਸਾਬਤ ਕੀਤਿਆਂ ਬਿਨਾਂ ਦਲੀਲ, ਵਕੀਲ, ਅਪੀਲ ਦੇ ਜਲਾਵਤਨ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਹਜ਼ਾਰੀ ਬਾਗ, ਚੁਨਾਰ, ਅਦਨ ਦੀਆਂ ਧਰਤੀਆਂ ਅਤੇ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਵਾਸਤੇ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਪਿੰਡ-ਪਿੰਡ ਨਾਮਧਾਰੀ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਜੂਹ-ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤੇ ਗਏ। ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੀ ਧਾਰਮਕ ਸਿਆਸੀ ਸਰਗਰਮੀ ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ। ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਨਿਵਾਸ ਦੇ ਬਾਹਰ ਪੁਲਸ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਚੌਕੀ ਬੈਠ ਗਈ ਅਤੇ ਸਭ ਮੁਲਾਕਾਤਾਂ ਬੰਦ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਇਹ ਪੁਲਸ ਚੌਕੀ ਪੂਰੇ ੫੧ ਸਾਲ ਇਥੇ ਰਹੀ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਸੰਗਰਾਮ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਕ ਰਿਕਾਰਡ ਵਰਤਾਰਾ। ਇਸ 'ਬੰਦੀਖਾਨੇ' ਵਿਚ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ।

ਇਸ ਜੁਲਮੀ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਾਈ ਅਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੇ ਮੁਖੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ

ਸਿੰਘ ਪੂਰੇ ੨੨ ਸਾਲ ਹੋਲਾ ਨਾ ਮਨਾ ਸਕੇ। ਭਾਵੇਂ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਸਥਾਨਕ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਇਹ ਪੁਰਬ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਢਿੱਲੀਆਂ ਹੋਣ ਤੇ ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅੱਠ ਹੋਲੇ ਕੀਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸੱਤਾਂ 'ਤੇ ਉਹ ਆਪ ਪਧਾਰੇ। ਇਹਨਾਂ ਹੋਲਿਆਂ 'ਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਖੂਨੀ ਪੱਤਰੇ ਲੋਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ। ਬਾਬਾ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਭਕਨਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜੀਵਨੀ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਹੋਲਿਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਨਾਲ ਖੇਡਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਫਾਗ ਹੁਣ ਬਿਰਹਾ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਗਿਆ। ਰੰਗਾਂ ਦੀ ਖੇਡ ਤਾਂ ਕਦੇ ਦੀ ਬੰਦ ਹੋ ਗਈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਰੰਗ ਇਹਨਾਂ ਸਮਾਗਮਾਂ 'ਤੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੁੰਦਾ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਕਵੀ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਇਸ ਬੰਦ ਤੋਂ ਇਹ ਵੇਦਨਾ ਰੂਪਮਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ—

ਫੱਗਣ ਫੇਰ ਕਦੀ ਆਈਂ ਮੁੱਖ ਆਪਣਾ ਦਿਖਾਵੀਂ
ਰਤਾ ਚੈਨ ਨਹੀਂ ਆਵੇ ਤੇਰੀ ਸੰਗਤ ਕੁਰਲਾਂਵਦੀ।
ਬੁਰਾ ਗੁਰਾਂ ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ ਜੈਸੇ ਜਿਗਰ ਵਿਚ ਫੜਾ
ਦਿਨ ਰਾਤ ਇਹੋ ਝੋਰਾ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਭਾਂਵਦੀ।
ਹੋਈ ਹਾਲ ਤੋਂ ਬੇਹਾਲ ਖੁਲ੍ਹੇ ਗਲ ਵਿਚ ਵਾਲ
ਫਿਰ ਬੱਕੀ ਢੂੰਡ ਭਾਲ ਨੈਣੀ ਨੀਦ ਨਹੀਂ ਆਂਵਦੀ।
ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਅੰਗਣੀਆਰ ਆਇਆ ਤੇਰੇ ਦਰਬਾਰ
ਗੁਰੂ ਭੁਲ-ਚੁਕ ਬਖਸ਼ ਸੰਗਤ ਸੀਸ ਹੈ ਨਿਵਾਂਵਦੀ।

ਜਦੋਂ ਸੋਲਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਗੱਭਰੂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੀ ਵਾਗਡੋਰ ਸੰਭਾਲੀ ਤਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਅਥਾਹ ਜੋਸ਼ ਆ ਗਿਆ। ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਦਾ ਹੜ੍ਹ ਆ ਗਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਕੌਮੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਚ ਭਰਪੂਰ ਸਹਿਯੋਗ ਦਿਤਾ। ਸੰਨ ੧੯੨੩ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਦਰਾਂ ਤੋਂ ਪੁਲਸ ਦੀ ਚੌਕੀ ਚੁੱਕ ਲਈ ਗਈ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਖੁਲ੍ਹ ਕੇ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਜੰਗ ਵਿਚ ਕਾਂਗਰਸ ਨਾਲ ਮੋਢਾ ਡਾਹ ਕੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ। ੧੯੨੯ ਦੇ ਲਾਹੌਰ ਸੈਸ਼ਨ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘੋੜਸਵਾਰਾਂ ਨੇ ਜਲੂਸ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਪੰਡਿਤ ਨਹਿਰੂ ਨੂੰ ਵੀ ਘੋੜੇ 'ਤੇ ਬੈਠਾਇਆ। ਉਥੇ ਲੰਗਰ ਵੀ ਲਾਇਆ। ਸਟੇਟ ਪੀਪਲਜ਼ ਕਾਨਫਰੰਸ ਲੁਧਿਆਣਾ 'ਤੇ ਵੀ ਪੰਡਿਤ ਨਹਿਰੂ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਘੋੜਿਆ 'ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਇਕੱਠੇ ਜਲੂਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ। ਪੰਡਿਤ ਨਹਿਰੂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਉੱਚ ਭਾਰਤੀ ਆਗੂ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਆਏ। ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੇ ਅਖਬਾਰ 'ਸਤਿਜੁਗ' ਨੇ ਲੰ ਕੇਡੇ ਖੜ੍ਹੇ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਤਸਵੀਰਾਂ ਛਾਪੀਆਂ। ਕਈ ਵਾਰ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ ਜ਼ਬਤ ਕੀਤੇ। ਸ਼ਹੀਦ

ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਵੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਮਾਜਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਜਥੇਬੰਦੀ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੂੰ ਮੁੜ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਸਮਾਜ ਖੜ੍ਹਾ ਕੀਤਾ। ਪੂਰੇ ੫੩ ਹੋਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਿਆਦਤ ਵਿਚ ਹੋਏ। ਇਕ ਹੋਲਾ ਯੁਗੰਡਾ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਕੰਪਾਲਾ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਦੀਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਮਸਤਾਨੇ ਝੁੰਮਰ ਪਾ ਪਾ ਨੱਚੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਧਾਰਨਾਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ “ਨੰਗੀ ਪੈਰੀ ਤੁਰਨਾ ਪੈ ਜਾਉ, ਜਮਾਨਾ ਬਦਲਣ ਵਾਲਾ ਏ”, “ਅਸਾਂ ਹਿੰਦ ਵਿਚ ਗਦਰ ਮਚਾਉਣਾ ਕੱਢਣਾ ਫਿਰੰਗੀਆਂ ਨੂੰ”, “ਦਿਨ ਤਾਂ ਰਹਿ ਗਏ ਥੋੜ੍ਹੇ, ਹੁਣ ਕੀ ਦੇਖਦੈ, ਨੱਸੇ ਜਾਂਦੇ ਗੋਰੇ ਹੁਣ ਕੀ ਦੇਖਦੈ”ਆਦਿ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਸਿੱਖ ਮਿਲਾਪ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਰਬ ਸੰਪਰਦਾਇ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ, ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ, ਸੰਗੀਤ ਸੰਮੇਲਨਾਂ ਦੀ ਇਕ ਅਤੁੱਟ ਲੜੀ ਚੱਲਦੀ ਰਹੀ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਵਿਆਹ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਵਿਚ ਸੁਧਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਚਲਦੇ ਰਹੇ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ੧੯੫੯ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਗੁਰੱਗਦੀ 'ਤੇ ਸੁਸ਼ੋਭਤ ਹੋਏ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾ ਹੋਲਾ ੧੯੬੦ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਹੁਣ ੪੩ ਵਾਂ ਹੋਲਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ, ਹਰਿਆਣਾ, ਦਿੱਲੀ, ਰਾਜਸਥਾਨ ਅਤੇ ਯੂ.ਪੀ. ਵਿਚ ਇਹ ਹੋਲੇ ਸੱਜ ਪੱਜ ਨਾਲ ਹੋਏ ਹਨ। ਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ੧੯੭੨ ਵਿਚ ਬਾਈਲੈਂਡ, ੧੯੮੪ ਵਿਚ ਯੂ.ਕੇ. ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਬਰਮਿੰਘਮ ਵਿਚ ਅਤੇ ੧੯੮੫ ਵਿਚ ਤਨਜ਼ਾਨੀਆਂ (ਅਫਰੀਕਾ) ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਦਾਰਾ-ਸਲਾਮ ਵਿਚ ਇਹ ਹੋਲੇ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹੋਏ ਹੋਲਿਆਂ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵ ਦੀਆਂ ਸਮਸਿਆਵਾਂ ਵਲ ਵੀ ਧਿਆਨ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਅਨੇਕਾਂ ਵਾਰ ਅਮਨ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ, ਧਰਮ ਸੰਮੇਲਨ, ਸੰਗੀਤ ਸੰਮੇਲਨ ਇਹਨਾਂ ਹੋਲਿਆਂ ਦਾ ਅੰਗ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਹੋਲਿਆਂ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਉਸਤਾਦ ਵਲਾਇਤ ਖਾਂ, ਉਸਤਾਦ ਅਮਜਦ ਅਲੀ, ਪੰਡਿਤ ਕਿਸ਼ਨ ਮਹਾਰਾਜ, ਪੰਡਿਤ ਸਾਮਤਾ ਪ੍ਰਸਾਦ, ਉਸਤਾਦ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਜਿਹੇ ਉੱਚ ਕੋਟੀ ਦੇ ਵਖਿਆਤ ਕਲਾਕਾਰ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਦੇ ਜੌਹਰ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਥੇ ਸੰਸਾਰ ਅਮਨ ਲਹਿਰ ਦੀਆਂ ਮਹਾਨ ਹਸਤੀਆਂ ਮੈਡਮ ਇਸਾਬਲ ਬਲੂਮ, ਰਮੇਸ਼ ਚੰਦਰਾ, ਅਰੁਣਾ ਆਸਫ ਅਲੀ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਮੈਨਨ, ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਆਨੰਦ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸ਼ੀਮਤੀ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ, ਕਾਕਾ ਕਲੇਲਕਰ, ਸੰਤ

ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਮਹਾਰਾਜ, ਅਨੇਕ ਮਹਾਂ ਮੰਡਲੇਸ਼ਵਰ ਅਤੇ ਉੱਚ ਧਾਰਮਕ ਸਮਾਜਕ ਹਸਤੀਆਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਪ੍ਰਸਿਧ ਖਿਡਾਰੀ, ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਕ ਗੋ-ਰੱਖਿਅਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਹਰ ਵਰਗ ਦੇ ਨੁਮਾਇੰਦੇ ਵੀ ਆਉਂਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੇ ਵਿਲੱਖਣ ਹੱਲੇ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਸਜਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਦਿਲ ਨੂੰ ਧੂਹ ਪਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਢੋਲਕ, ਛੈਣੇ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਧਾਰਨਾਂ ਨੱਚਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਸਾਰੀ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਇਹ ਦੀਵਾਨ ਸੁਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਜਾਂ ਤਾਂ ਪ੍ਰਬੀਨ ਰਾਗੀਆਂ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੇ ਤੰਤੀ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਨਿਰਧਾਰਤ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਰਾਗਾਂ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਰੀਤਾਂ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਫੇਰ ਢੋਲਕ ਛੈਣਿਆਂ ਨਾਲ ਗੜਗੁੱਜਾਂ ਪਾਉਂਦਾ ਵਾਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਰਾਗੀਆਂ ਦਾ ਹਜ਼ੂਰੀ ਕੀਰਤਨ ਦੁਪਹਿਰ ਬਾਅਦ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਰਾਗੀਆਂ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਖੁਦ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪਣੇ ਗਾਇਨ ਅਤੇ ਵਾਦਨ ਦੁਆਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਸ਼ਾਮ ਪੰਜਾਬੀ ਸਟੇਜਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਅਤੇ ਯੁਵਾ ਕਵੀਆਂ ਵਲੋਂ ਕਵੀ ਦਰਬਾਰ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਭਾਰੀ ਖਿੱਚ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਕਵੀਆਂ ਦੀਆਂ ਵਲਵਲੇ ਭਰੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਲੂੰ ਕੰਡੇ ਖੜ੍ਹੇ ਕਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ:

ਖੂਨ ਨਾਲ ਲਿਖੇ ਗਏ ਪੰਨੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਜੋ,
ਅਮਰ ਹੋ ਗਈਆਂ ਦਾਤਾ ਤੇਰੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ।
ਤੇਰੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੇ ਯਾਦ ਨੇ ਕਰਾਈਆਂ ਸਾਨੂੰ,
ਸ਼ਮਸ਼ ਤਬਰੇਜ਼ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਜੋ ਪੁਰਾਣੀਆਂ।
ਮੋਢੇ ਤੇ ਸਲੀਬ ਚੁੱਕੀ ਵੇਖਿਆ ਹੈ ਦਾਰ ਵੱਲ,
ਤੁਰ ਪਈਆਂ ਕਈ ਮਨਸੂਰਾ ਦੀਆਂ ਢਾਣੀਆਂ।
ਤੂੰਬਾ ਤੂੰਬਾ ਹੋਏ ਕਿੰਨੇ, ਕਿੰਨਾ ਕਿੰਨਾ ਲਹੂ ਡੁੱਲਾ,
ਹੱਟੀ ਉੱਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਹਿਸਾਬ ਲਾਏ ਬਾਣੀਆਂ।

(ਸੇਵਕ)

ਹੋਲੇ ਸਮੇਂ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਗਤਾਂ ਪਧਾਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਅੰਤਲੇ ਦਿਨ ਸਵੇਰੇ ਸਮੂਹਿਕ ਅਤੇ ਸੈਂਕੜੇ ਪਾਠਾਂ ਦੇ ਭੋਗ ਨਾਲ ਅਤੇ ਲੜਕੇ-ਲੜਕੀਆਂ ਦੇ ਸਮੂਹਿਕ ਅਨੰਦ-ਕਾਰਜਾਂ ਨਾਲ ਮੇਲੇ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਹੋਲਿਆਂ ਦਾ ਕੇਵਲ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੇ ਜਨਜੀਵਨ ਵਿਚ ਹੀ ਅਹਿਮ ਥਾਂ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਾਸਤੇ, ਨਰੋਈ ਸੋਚ ਵਾਸਤੇ, ਕਲਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਨਿੱਗਰ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ।

੧੬

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਹਾਇ

ਬੀ. ਬੀ. ਐਲ ਫੂਡਜ਼ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਲਿਮਟਡ

ਸੰਤੋਸ਼ ਨਗਰ X ਰੋਡਜ਼, ਹੈਦਰਾਬਾਦ - 500 059

- ❖ ਬਿਸਕੁਟ ਬਨਾਉਣ ਦੀਆਂ ਆਟੋਮੈਟਿਕ ਮਸ਼ੀਨਾਂ
- ❖ ਵੈਫਰ ਬਨਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਆਟੋਮੈਟਿਕ ਮਸ਼ੀਨਾਂ

ਅਤੇ

ਵਧੀਆ ਬਿਸਕੁਟ ਬਨਾਉਣ ਵਾਲੀ

ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਕੰਪਨੀ

Pinoneer Manufacturer in India of

- ❖ ***Automatic machines for producing Biscuits***
 - ❖ ***Automatic machines for producing Wafers***
- and***

Makers of High quality Biscuits

BBL Foods Pvt. LTD.

Santosh Nagar (X) Roads, Hyderabad-500 059 India

Ph.:— +91-40-4530680, 82,84

Fax:— +91-40--4530475

E-mail:amber @hd1.vsnl.net.in

Balvinder Pal Singh

Manging Director

Lakhbir Singh Muchhal *Director*

Bakhshish Singh Muchhal *Director*

੬

ਵਰਿਆਮ ਅਪਰੈਲ ੨੦੦੨

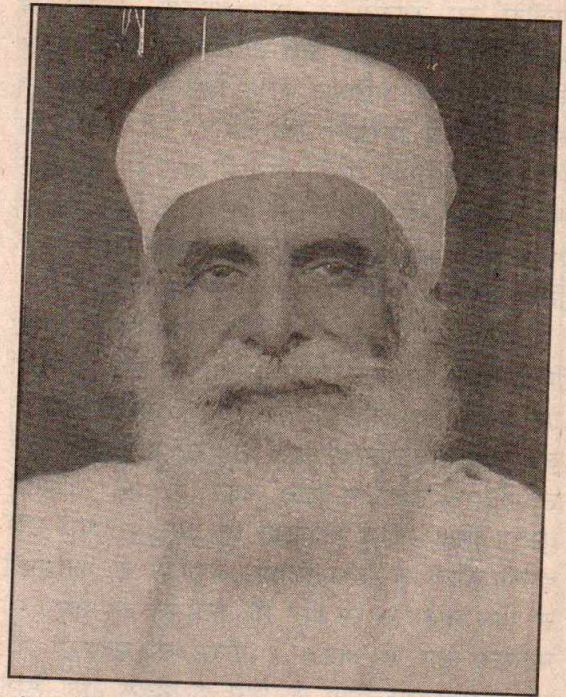
ਵੱਡੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਵਾਲੇ—ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ

—ਕੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਤ ਖਾਲਸਾ ਦੇ ਤੀਜੇ ਰਹਿਨੁਮਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਜੀਵਨ ਕੌਰ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਮਾਰਚ ੧੯੯੦ ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਨਮ ਬਾਰੇ ਸੁਣਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਵੱਡੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਵਾਲਾ ਆਇਆ ਹੈ। ਏਸੇ ਬਚਨ ਸਦਕਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਹੀ ਰਖਿਆ ਗਿਆ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੇ ਇਹ ਸਿੱਧ ਕਰ ਦਿਤਾ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਵਾਲੇ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਹੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਦੁਆਰ ਤੋਂ ਪੁਲਿਸ ਦਾ ਪਹਿਰਾ ਉਠਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਪੁਲਿਸ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਚਲੀ ਗਈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਜੋ ਸਖਤ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਉੱਤੇ ਲਗਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ ਕਾਫੀ ਨਰਮ ਕਰ ਦਿਤੀਆਂ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਬੜੇ ਹੋਣਹਾਰ, ਮਿੱਠੇ ਬੋਲਦੇ ਤੇ ਹਰ ਗੱਲ ਨੂੰ ਬੜੀ ਡੂੰਘਿਆਈ ਤਕ ਸਮਝਣ ਦੇ ਆਦੀ ਸਨ। ੨੦ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤਕ ਪਹੁੰਚਦਿਆਂ ਆਪ ਨੇ ਆਮ ਪੜ੍ਹਾਈ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਦੂਸਰੇ ਧਰਮਾਂ ਦਾ ਵੀ ਬੜੀ ਗਹਿਰੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਾਲ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ। ਆਪ ਨੇ ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਿਆ ਤੇ ਘੋੜ ਸਵਾਰੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ। ਆਪ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣੇ ਉਪਰੰਤ ੧੯੦੯ ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਗੱਦੀ ਤੇ ਬੈਠੇ। ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਗੁਰਗੱਦੀ- ਨਸ਼ੀਨੀ ਸਮੇਂ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਸੰਗਤਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਇੱਕਠ ਸੀ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਭਰ ਜਵਾਨੀ ਵਿੱਚ ਗੁਰਗੱਦੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸੰਭਾਲੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਾਮ ਬਾਣੀ, ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾ ਸਿਰਫ ਪਹਿਲਾਂ ਚੱਲ ਰਹੀ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਚਲਾਇਆ ਬਲਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਬੇਇੱਝਕ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ। ਹਕੂਮਤ ਵੱਲੋਂ ਲਗਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ

ਪੂਰੀ ਸੁਚੱਜਤਾ ਤੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਜਥੇਬੰਦੀ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤਾ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸਾਏ ਹੋਏ ਅਸੂਲਾਂ ਤੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਹਿਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਸਾਧਾਰਨ ਤੇ ਅਖੰਡ ਪਾਠਾਂ ਦੀਆਂ ਲੜੀਆਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਚਲਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਤੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਲੰਗਰ ਵੀ ੨੪ ਘੰਟੇ ਖੁਲ੍ਹਾ ਰਹਿੰਦਾ, ਜਿੱਥੋਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਜਾਤ ਧਰਮ ਦੇ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਹਰ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਾ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਣ ਲਈ ਜੋ ਜਦੋਂਜਹਿਦ ਚਲ ਰਹੀ ਸੀ, ਆਪ ਨੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪੂਰਾ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਕਾਂਗਰਸ ਪਾਰਟੀ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਸੰਗਰਾਮ ਵਿੱਚ ਭਰਪੂਰ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਪੂਰਾ ਯੋਗਦਾਨ ਦਿੱਤਾ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਜਦੋਂਜਹਿਦ ਨੂੰ ਫੇਲ੍ਹ ਕਰਨ ਦੀ ਪੂਰੀ

ਵਰਿਆਮ ਅਪਰੈਲ ੨੦੦੨

ਕੋਸ਼ਿਸ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਰਜਵਾੜਾਸ਼ਾਹੀ ਤੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਜਗੀਰਦਾਰ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਪਿਠੂ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਜੋ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਵਿੱਚ ਵੱਡੀਆਂ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਸਿੱਧ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ।

੧੯੧੪ ਈਸਵੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਵਡੀ ਜੰਗ ਸਮੇਂ ਜਗੀਰਾਂ ਦਾ ਲਾਲਚ ਦੇ ਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਫੌਜ ਵਿੱਚ ਭਰਤੀ ਹੋਣ ਲਈ ਅਪੀਲ ਕਰਵਾਣੀ ਚਾਹੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਚਾਲ ਸਮਝ ਕੇ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਜੋ ਜਦੋਂਜਹਿਦ ਮੁੱਢ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਸੀ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਿਸ਼ਨ ਤੋਂ ਜ਼ਰਾ ਭਰ ਵੀ ਲਾਂਭੇ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾ ਕੇ ਕੋਸਾਂ ਸਵਾਸਾਂ ਨਾਲ ਨਿਭਾਵਾਂਗਾ।

ਕਾਂਗਰਸ ਨੇ ੧੯੨੯ ਵਿੱਚ ਜਨਰਲ ਸੈਸ਼ਨ ਲਾਹੌਰ ਵਿਖੇ ਪੰਡਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਹੇਠ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਕੁਛ ਉਘੇ ਸਿੱਖ ਨੇਤਾਵਾਂ ਪਾਸੋਂ ਇਸ ਦਾ ਬਾਈਕਾਟ ਕਰਨ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਹੋ ਗਈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ 'ਪਾੜੋ ਤੇ ਰਾਜ ਕਰੋ' ਵਾਲੀ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਭਾਂਪ ਲਿਆ। ਕਾਂਗਰਸ ਦਾ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਘੋਲ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਘੋਲ ਸੀ। ਇਸ ਜਨਰਲ ਸੈਸ਼ਨ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਅਣਖ ਤੇ ਗ਼ੌਰਤ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਫਲ ਹੋਣ ਲਈ ਸੁਨੇਹੇ ਭੇਜੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਚੋਟੀ ਦੇ ਬੁਲਾਰੇ ਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਘੋੜ ਸਵਾਰ ਵੀ ਭੇਜੇ। ਪੰਡਤ ਨਹਿਰੂ ਦਾ ਜਲੂਸ ਬੜਾ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਚਿੱਟਿਆਂ ਬਸਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਨਾਮਧਾਰੀ ਘੋੜਿਆਂ ਤੇ ਅਸਵਾਰ ਚਲ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਆਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਅਸਰ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਸੈਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਚਿੱਟੀਆਂ ਪਗੜੀਆਂ ਤੇ ਚਿੱਟੇ ਬਸਤਰਾਂ ਦਾ ਜਿਵੇਂ ਹੜ੍ਹ ਆ ਗਿਆ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਜੋ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਕਾਂਗਰਸ ਦਾ ਸਾਥ ਨਹੀਂ ਦੇ ਰਹੀ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਉਦਮ ਸਦਕਾ ਉਹ ਇਸ ਵਿੱਚ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਕਾਮ ਰਹੇ।

ਲਾਹੌਰ ਸੈਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਲੱਖਾਂ ਲੋਕ ਪੁੱਜੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭਨਾਂ ਲਈ ਲੰਗਰ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਮਾਤਾ ਜੀਵਨ ਕੌਰ ਜੀ ਦੀ ਦੇਖ-ਰੇਖ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਖਰਚ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਾਮਗੜੀਆ ਘਰਾਣੇ ਸ੍ਰ. ਗੁਰਦਿਤ ਸਿੰਘ, ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਪੱਥਰਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ

ਕੀਤਾ, ਜੋ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਦੇ ਅਨਿਨ ਸੇਵਕ ਸਨ। ਸੈਸ਼ਨ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੰਡਤ ਨਹਿਰੂ ਖੁਦ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਨ ਲਈ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਆਏ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਅੰਦਰ ਫੁੱਟ ਪੈ ਗਈ। ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਧੜਾ ਬਣ ਗਿਆ ਜੋ ਰਾਤ ਦਿਨ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਰਜਵਾੜਾਸ਼ਾਹੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਤੇ ਮੋਟੇ ਜਗੀਰਦਾਰ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖਤਰਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਕੌਮੀ ਹਕੂਮਤ ਬਣ ਗਈ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਅਯਾਸ਼ੀਆਂ ਸ਼ਾਇਦ ਨਾ ਮਿਲ ਸਕਣ ਜੋ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਹਕੂਮਤ ਵੇਲੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਨ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਿਰਲੱਖ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦਾ ਧੜਾ ਸੀ ਜੋ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਲਈ ਜੂਝ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਈ ਇਹ ਫੁੱਟ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਕਾਰਣ ਬਣ ਗਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ੧੩ ਅਕਤੂਬਰ, ਸੰਨ ੧੯੩੪ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਲੇਵਾ ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਦੇ ਮੁਖੀਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਕਾਨਫਰੰਸ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਬੁਲਾਈ। ਇਸ ਕਾਨਫਰੰਸ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਧਾਰਮਿਕ ਸਿੱਖ ਨੇਤਾ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਅਰਜਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਾਗੜੀਆਂ ਨੇ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਰ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮਜੀਠੀਆ, ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ, ਭਾਈ ਜੋਧ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਗੰਗਾ ਸਿੰਘ, ਗਿਆਨੀ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ, ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ, ਨਿਰਮਲ ਮਹਾ ਮੰਡਲ, ਉਦਾਸੀਨ ਮਹਾ ਮੰਡਲ, ਦੋਵੇਂ ਅਕਾਲੀ ਦਲ, ਚੀਫ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ, ਬੁੱਢਾ ਦਲ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ, ਸੇਵਾ ਪੰਥੀ ਆਦਿ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਦੇ ਮੁਖੀ ਤੇ ਮਹਾਨ ਸਜਨ ਇਸ ਕਾਨਫਰੰਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ। ਰਾਧਾ ਸਵਾਮੀ ਮਹਾਰਾਜ ਸਾਵਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪੁੱਜੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਫਰਾਖਦਿਲੀ ਸਦਕਾ ਆਰੰਭ ਵਿੱਚ ਦਸਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਕਾਨਫਰੰਸ ਦਾ ਜਲਾਲ ਵੇਖ ਕੇ ਆਪ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਅਥਾਹ ਖੁਸ਼ੀ ਤੇ ਚਾਅ ਨਾਲ ਖਿੜ ਉਠਿਆ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਤੇ ਵਕਾਰ ਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਸਿੱਖੀ ਮਿਸ਼ਨ ਦਾ ਵਾਸਤਾ ਦੇ ਕੇ ਪੰਥਤ ਏਕਤਾ ਲਈ ਅਪੀਲ ਕੀਤੀ। ਬਾਵਜੂਦ ਸਰਕਾਰੀ ਪਿੱਠੂਆਂ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਦੇ, ਇਸ ਕਾਨਫਰੰਸ ਦੇ ਬਹੁਤ ਅੱਛੇ ਨਤੀਜੇ ਨਿਕਲੇ। ਸ: ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰੀਤ ਲੜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਕ ਲੇਖ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਨਿਰਮਾਨਤਾ, ਸਾਫ-ਦਿਲੀ, ਡੁਲ੍ਹਦੇ

ਪਿਆਰ, ਸੱਚੀ ਨੀਯਤ ਤੇ ਖੇਡ ਸੁਭਾ ਸਦਕਾ ਜਿਵੇਂ ਸਾਰੇ ਕੀਲੇ ਗਏ ਹੋਣ। ਕੀ ਅਕਾਲੀ ਤੇ ਕੀ ਚੀਫ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਤੇ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਇਸ ਜਾਦੂ ਅਸਰੀ ਨਾਲ ਮੋਹਿਤ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਬਿਨਾਂ ਸੰਕੋਚ ਤੋਂ “ਮਹਾਰਾਜ” ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਚਰਨੀ ਹੱਥ ਲਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।”

ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਸਮੇਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਤੋਂ ਆਏ ਸਰਨਾਰਥੀਆਂ ਦੇ ਮੁੜ ਵਸੇਬੇ ਵਾਸਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬੜੇ ਸ਼ਲਾਘਾਯੋਗ ਕਦਮ ਪੁੱਟੇ। ਆਪ ਨੇ ਹਿਸਾਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ ਖਰੀਦ ਰੱਖੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਸਰਨਾਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਸਾਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਮਾਇਕ ਸਹਾਇਤਾ ਵੀ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੇ ਕਈ ਪਿੰਡ ਆਬਾਦ ਹੋ ਗਏ। ਏਸੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਜੀਵਨ ਨਗਰ ਵਸਾਇਆ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਬਹੁਤ ਰਸੀਆ ਸਨ। ਉਹ ਖੁਦ ਵੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਿਆ ਵਿੱਚ ਮਾਹਰ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ੧੯੪੩ ਵਿੱਚ ਇਕ ਸਰਬ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਸੇਮੇਲਨ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਤੋਂ ਉੱਚ ਕੋਟੀ ਦੇ ਹਿੰਦੂ, ਮੁਸਲਿਮ ਤੇ ਸਿੱਖ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਸਿੱਖ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤ ਸਿਖਾਉਣ ਲਈ ਇਕ ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਿਆਲਾ ਵੀ ਚਾਲੂ ਕੀਤਾ।

੧੯੪੩ ਵਿੱਚ ਆਪ ਨੇ ਇੱਕ ਹਿੰਦੂ ਸਿੱਖ ਕਾਨਫ਼ਰੰਸ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸੇਠ ਜੁਗਲ ਕਿਸ਼ੋਰ ਬਿਰਲਾ ਸਨ। ਹਿੰਦੂਆਂ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਗਲਵਕੜੀਆਂ ਪਾਕੇ ਵੈਰ ਮੋਟ ਦੇਣ ਦੀਆਂ ਕਸਮਾਂ ਖਾਧੀਆਂ। ਦਿਲਾਂ ਨਾਲ ਦਿਲ ਮਿਲੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਉਦਮ ਸਦਕਾ ਸਭ ਦੇ ਮਨ ਕੀਲੇ ਗਏ। ਸਾਰਿਆਂ ਮਤਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਢੰਗ ਨੂੰ ਇਕ ਨਵੀਂ ਸੋਧ ਦਿੱਤੀ - “ਭੰਡੋ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਾ, ਆਪਣੀਆਂ ਖੁਬੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰੋ।”

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਹੁਪੱਖੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸਨ। ਮਹਾਨ ਦੇਸ਼-ਭਗਤ, ਭਜਨੀਕ, ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰਕ, ਸੰਗੀਤ ਅਚਾਰੀਆ, ਬੜੇ ਉੱਚੇ ਆਚਰਨ ਵਾਲੇ ਮਹਾਨ ਵਿਅਕਤੀ ਸਨ। ਆਪ ੧੯੫੯ ਵਿੱਚ ੭੦ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਭੋਗ ਕੇ, ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸੱਚ ਦਾ ਰਾਹ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਵਿਚ ਅਭੇਦ ਹੋ ਗਏ।

੨੫੧੦, ਸੈਕਟਰ ੩੭-ਸੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

ਮਾਨਾ ਵਾਲੇ ਦਾ ਹੋਲਾ

—ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਬਗੁਲੀ

ਇਹ ਪਰਸੰਗ, ਲੋਕ ਕਵੀ ਸੰਤ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਪਿੰਡ ਬਗੁਲੀ ਦੇ ਰਚਿਤ ਸੰਤ ਖਾਲਸਾ ਵਿਚੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੰਤ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਇਹ ਗਰੰਥ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚਲੇ ਬੈਂਤ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਦੀਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਮਾਨਾਂ ਵਾਲੇ ਦੇ ਹੋਲੇ ਦਾ ਹਾਲ ਥੋੜ੍ਹੇ ਇਹ ਭੀ ਸੁਣੋ ਲਾ ਕੇ ਜਗਾ ਧਿਆਨ ਵੀਰੋ।
ਕੱਠ ਬਹੁਤ ਭਾਰੀ ਹੋਇਆ ਓਸ ਥਾਂ ਤੇ
ਭੀੜ ਭਾੜ ਦੇ ਮਚੇ ਘਮਸਾਨ ਵੀਰੋ।
ਘੋੜਿਆਂ ਉੱਤੇ ਥੇ ਸਿੰਘ ਸਰਦਾਰ ਸਾਥੀ
ਹਾਥੀ ਉੱਤੇ ਸਤਿਗੁਰ ਕਲਾਵਾਨ ਵੀਰੋ।
ਖਲਕਤ ਹੋਰ ਭਾਰੀ ਪੈਦਲ ਤਰਫ ਚਾਰੋਂ
ਸਜੀ ਬਹੁਤ ਜਲੂਸ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਵੀਰੋ।
ਗਿਆਨੀ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘੋੜੇ ਦੀ ਫੇਟ ਖਾ ਕੇ
ਲੜਕਾ ਮਰ ਗਿਆ ਇਕ ਨਦਾਨ ਵੀਰੋ।
ਰੰਗ ਵਿਚ ਹੀ ਆਣਕੇ ਭੰਗ ਪਿਆ
ਭਾਣਾ ਵਰਤਿਆ ਆਨ ਭਗਵਾਨ ਵੀਰੋ।
ਸੁੰਬ ਖਾਇਕੇ ਘੋੜੇ ਦਾ ਵਿਚ ਛਾਤੀ
ਲੜਕਾ ਛੱਡ ਗਿਆ ਤੁਰੰਤ ਪ੍ਰਾਨ ਵੀਰੋ।
ਮਾਈ ਬਾਪ ਉਸ ਬੱਚੇ ਦੇ ਆਣ ਓਥੇ,
ਲੱਗੇ ਮੱਛੀਆਂ ਵਾਂਗ ਤੜਫਾਨ ਵੀਰੋ।
ਤੁਹਮਤ ਥੱਪ ਕੇ ਬੱਚੇ ਦੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਤੇ
ਨਿੰਦਕ ਲੋਕ ਲੱਗੇ ਜੱਲੀ ਪਾਨ ਵੀਰੋ।
ਕਿਸੇ ਦਸਿਆ ਜਾਇਕੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ
ਮੁੰਡੇ ਮਰੇ ਦਾ ਕੁਲ ਬਿਆਨ ਵੀਰੋ।
ਉਠ ਬਚਿਆ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ
ਚਰਨ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਛੁਹਾਨ ਵੀਰੋ।
ਮੁੰਡਾ ਉੱਠ ਕੇ ਭਜਿਆ ਮਾਉਂ ਵੰਨੀ
ਖੜਾ ਦੇਖਦਾ ਕੁਲ ਜਹਾਨ ਵੀਰੋ।
ਮੋਇਆ ਹੋਇਆ ਜੀਵਾਲਿਆ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ
ਹੋ ਕੇ ਬਹੁਤ ਭਾਰੀ ਮੋਹਰਵਾਨ ਵੀਰੋ।
ਪੁਸਤਕ ਵਧਣ ਕਰਕੇ ਸਾਰਾ ਨਹੀਂ ਲਿਖਦਾ
ਇਹ ਹੈ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਦਾਸਤਾਨ ਵੀਰੋ।
ਸਾਰਾ ਲਿਖੁੰਗਾ ਫੇਰ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘਾ
ਹਾਲੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਹੀ ਕਰੇ ਪਰਵਾਨ ਵੀਰੋ।

ਵਰਿਆਮ ਅਪਰੈਲ ੨੦੦੨

੯

Gram : 'SNIPER'

Hello : 431367

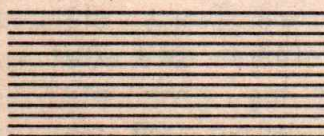
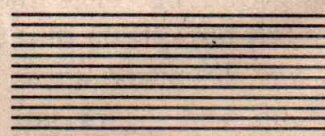
Reputed Manufacturers of :
Superior Quality

SINGLE BARREL

DOUBLE BARREL

B. L. — 12 BORE

 GUNS

MODERN GUN WORKS

**OPP. INDUSTRIAL ESTATE,
JAMMU CANTT.**

ਭਾਈ ਘਸੀਟਾ

—ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਕੰਵਲ

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿੱਚ ਭਾਈ ਲਾਲ ਇਕ ਬਹੁਤ ਉੱਚ ਕੋਟੀ ਦੇ ਰਬਾਬੀ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਕਦੇ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਗੂੰਜਦਾ ਸੀ। ਏਹੋ ਨਾਮ ਇਕ ਹੋਰ ਬੰਦੇ ਨੇ ਵੀ ਰੱਖ ਲਿਆ, ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੇ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਇੰਡੀਆ ਦੇ ਹੁਣ ਤਕ ਕਈ ਗੋੜੇ ਲਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਬਲਕਿ ਹੁਣ ਤੱਕ ਉਸਨੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਵੀ ਕਈ ਗੋੜੇ ਮਾਰੇ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਉਸਦਾ ਨਾਂ ਆਸ਼ਿਕ ਅਲੀ ਹੈ (ਜਨਮ ੧੯੨੯) ਪਰ ਉਂਜ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ‘ਆਸ਼ਕੀ’ ਨਾਂ ਨਾਲ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ਦਿਨੀਂ ਮੇਰੀਆਂ ਕੁਝ ਮੁਲਾਕਾਤਾਂ ਲੰਡਨ ਵਿੱਚ ਅਸਲੀ ਭਾਈ ਲਾਲ ਜੀ ਦੇ ਬੇਟੇ ਉਸਤਾਦ ਗੁਲਾਮ ਹੁਸੈਨ ‘ਸਰਗਨ’ ਨਾਲ ਹੋਈਆਂ। ਜਦ ਹੀ ਇਸ ਅਸਲੀ ਨਕਲੀ ਨਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਛਿੜਿਆ, ਉਹ ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਹੀ ਠਹਾਕੇ ਮਾਰ ਮਾਰ ਹਸਦੇ ਰਹੇ। ਪੈਰ ! ਭਾਈ ਲਾਲ ਦੂਜਾ, ਇਹ ਭਾਈ ਘਸੀਟਾ ਜੀ ਦਾ ਸ਼ਾਗਿਰਦ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਹ ਸ਼ਾਗਿਰਦੀ ਇਸਨੇ ਸ਼੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ੧੯੪੦ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਸੀ।

ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਰਾਗੀਆਂ ਰਬਾਬੀਆਂ ਬਾਰੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਿਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੰਗੀਤ-ਰਸੀਏ ਭਾਈ ਅਰਦਮਨ ਸਿੰਘ ਬਾਗੜੀਆਂ ਇੱਥੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, “ਉਨ੍ਹਾਂ ਰਤਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਰਬਾਬੀ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਉਘੇ ਰਬਾਬੀ ਭਾਈ ਘਸੀਟਾ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਜੋ ਸਾਡੇ ਅਕਸਰ ਆਉਂਦੇ ਘਰ ਠਹਿਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸੀ। ਉਹ ਵੈਸੇ ਕਈ ਸਾਜ਼ ਤਬਲਾ, ਵਾਜਾ, ਤਾਉਸ ਵਗੈਰਾ ਵਜਾਉਂਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਹ ਗਵੱਈਏ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਰਗਾ ਭਰਵਾਂ ਤਰਬਾਂ ਤੇ ਵਾਲਯੂਮ ਵਾਲਾ ਗਲਾ ਮੈਂ ਅੱਜ ਤੱਕ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਗਵੱਈਏ ਦਾ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ। ਤਿੰਨ ਸਪਤਕਾਂ ਵਿੱਚ ਫਿਰ ਜਾਂਦੇ ਅਰ ਤਿੰਨ ਤਿੰਨ ਘੰਟੇ ਉਸੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਗਾਈ ਜਾਂਦੇ। ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਸੰਪਰਦਾਈ ਰੀਤੀਆਂ ਅਰ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਅਮੁਕ ਖਜ਼ਾਨਾ ਸੀ। ਗਾਉਣਾ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸੀ, ਭਾਵ ਹਾਰਮੋਨੀਅਮ ਬਜਵਾਉਣਾ ਮੈਨੂੰ ਸੀ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਛੋਟੇ ਹੁੰਦੇ ਨੂੰ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਵਾਜੇ ਤੇ ਹੱਥ ਧਰਦਿਆਂ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਗੌਡ ਮਲੂਰ ਦੇ ਸੁਰਾਂ ਤੇ ਉਂਗਲਾਂ ਰਖਾਈਆਂ ਜੋ ਮੇਰੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਯਾਦ ਹਨ। ਮੇਰੇ ਵੱਡੇ ਭੁਜੇਗੀ ਨੂੰ ਵੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਿਆ ਦੇਣੀ ਭਾਈ ਘਸੀਟੇ ਨੇ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਸੀ।*

੧੯੨੯ ਈ. ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਤਵਾ ਰੀਕਾਰਡ ਕਰਵਾਇਆ ਸੀ, “ਨਾਨਕ ਅੰਤ ਨ ਜਾਪਨੀ, ਹਰਿ ਤਾ ਕੇ ਪਾਰਾਵਾਰ”, ਅਤੇ ਉਸ ਰੀਕਾਰਡ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਾਸਾ ਸੀ, “ਵੱਡੇ ਕੀਆਂ ਵਡਿਆਈਆ, ਕਿਛੁ ਕਹਣਾ, ਕਹਣ ਨ ਜਾਇ॥”

*ਸਚਿੱਤਰ ਕੌਮੀ ਏਕਤਾ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-ਸਫਾ ੧੧, ੧੨ਮਈ ੧੯੭੬ ਅੰਕ।

ਉਨ੍ਹੀਂ ਹੀ ਦਿਨੀਂ ਭਾਈ ਛੈਲਾ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਆਪ ਨੇ ‘ਪੀਲੂ’ ‘ਚ ਵੀ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਰੀਕਾਰਡ ਕਰਵਾਇਆ ਸੀ, “ਇਹ ਤਨੁ ਮਾਇਆ ਪਾਹਿਆ ਪਿਆਰੇ ਲੀਤੜਾ ਲਬਿ ਰੰਗਾਏ,” ਜਿਸਦੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸੀ ‘ਪਹਾੜੀ’ “ਹਾਲਿ ਮੁਰੀਦਾ ਦਾ.....”। ਨਾਲ ਲਗਦਾ ਉਸਦੇ ਪੁੱਤਰ ਮਾਸਟਰ ਨਿਸਾਰ ਨੇ ਵੀ ਉਦੋਂ, “ਕੋਇਲ (ਕੋਇਲੀਆ) ਮੱਤ ਕਰ ਪੁਕਾਰ” ‘ਮਾਂਡ’ ਦਾ ਇਹ ਰੀਕਾਰਡ ਵੀ ਭਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਭਾਈ ਘਸੀਟਾ ਗੰਭੀਰ ਰਬਾਬੀ ਸਨ, ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਬੜਾ ਮਨਮੋਹਿਕ ਕਰਦੇ, ਪਰ ਰੱਬ ਜਾਣੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ‘ਚ ਕੀ ਆਇਆ ਕਿ ਉਨ੍ਹੀਂ ਕੁ ਦਿਨੀਂ, ਕੁਝ ਹੋਰਨਾਂ ਰਬਾਬੀਆਂ ਵਾਂਗ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਤਵੇ, ਹਲਕੇ ਫੁਲਕੇ ਅੰਦਾਜ਼ ‘ਚ ਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਵੀ ਭਰਵਾ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਖਾਸ ਕਰਕੇ, ਉਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀਂ ਆਪ ਦਾ ਇਹ ਤਵਾ ਬੜਾ ਮਕਬੂਲ ਹੋਇਆ ਸੀ, “ਕਿਹੜੇ ਯਾਰ ਦਾ ਤੱਤਾ ਦੁੱਧ ਪੀਤਾ, ਨੀ ਹਰਨਾਮ ਕੌਰੇ ?” (ਗਰਾਮੋਫੋਨ ਕੰਪਨੀ ਰੀਕਾਰਡ P ੩੮੫੨)

ਭਾਈ ਘਸੀਟੇ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਨਿਸਾਰ ਹੁਸੈਨ ਪਿੱਛੋਂ ਮਾਸਟਰ ਨਿਸਾਰ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ। ਗੱਲ ਇਉਂ ਹੋਈ ਕਿ ੧੯੨੫ ਦੇ ਨੇੜੇ ਮੁੰਘਰ ਪਟਨਾ ਦੀ ਇਕ ਗਾਇਕਾ/ਅਦਾਕਾਰਾ, ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਕੁਝ ਸ਼ਾਇਰੀ ਵੀ ਕਰਦੀ ਅਤੇ ‘ਅਦਾ’ ਤਖੱਲਸ ਹੇਠ ਲਿਖਦੀ ਵੀ ਸੀ ਇਕ ਵਾਰ ਆਪਣੀ ਬੈਟਰੀਕਲ ਕੰਪਨੀ ਲੈ ਕੇ ਜਦੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਈ ਤਾਂ ਉਹ ਇਸਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਤੇ ਮੋਹਿਤ ਹੋ ਗਈ। ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਕੱਜਨ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਰੋਸ਼ਨ ਆਰਾ ਬੇਗਮ ਮਲਕਾ-ਇ-ਮੰਸੀਕੀ ਦੇ ਦੱਸਣ ਅਨੁਸਾਰ, ਪਟਨਾ ਦੇ ਇਕ ਸਾਧਾਰਨ ਜਿਹੇ ਗਵੱਈਏ ਸਰਗਨ ਦੀ ਧੀ, ਪਰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਤੀਮਤ ਸੀ। ਜਿਸਨੇ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਆਪਣੇ ਰਾਗ-ਰੰਗ ਅਤੇ ਨਾਚ ਦੁਆਰਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸਟੇਜ ਤੇ ਇਕ ਤੜਬਲੀ ਮਚਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਕਲੱਕਤੇ ਫਿਰ ਬੰਬਈ ਲੈ ਗਈ। ੧੯੩੧ ਵਿੱਚ ਬੋਲਦੀਆਂ ਫਿਲਮਾਂ ਬਣਨ ਲੱਗ ਪਈਆਂ ਸਨ। ਅੱਜ ਵਾਂਗ ਪਿੱਛ-ਪਰਦਾ ਗਾਣਾ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਪਹਿਲੀਆਂ ‘ਚ ਕੇਵਲ ਉਹੋ ਜਿਹੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਹੀ ਹੀਰੋ ਲਿਆ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਜਿਹੜਾ ਗਾਉਂਦਾ ਵੀ ਤੜਕਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਉੱਥੇ ਵੀ ਸੁਨੱਖਾ ਹੋਵੇ।

ਮਿੱਸ ਕੱਜਨ ਦੀਆਂ ਦੋ ਫਿਲਮਾਂ “ਸ਼ੀਰੀ ਫਰਿਆਦ” ਅਤੇ “ਲੈਲਾ ਮਜਨੂੰ” ਉਸ ਦੌਰ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਫਿਲਮਾਂ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਫਿਲਮਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਆਪਣੇ ਦੌਰ ਦੇ ਸੱਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੀਰੋ ਮਾਸਟਰ ਨਿਸਾਰ ਨਾਲ ਹੀ ਆਈ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਜੋੜੀ ਬੜੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੀ।

ਜਹਾਂ ਆਰਾ ‘ਕੱਜਨ’ ਤਾਂ ਭਰਪੂਰ ਜੁਆਨੀ ‘ਚ ਹੀ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਗਈ, ਪਰ ਮਾਸਟਰ ਨਿਸਾਰ ਦੀ ਮੌਤ ਕਿਧਰੇ ੧੯੭੨-੭੩ ‘ਚ ਹੋਈ।

ਅੰਨਦਾਤਾ ਬਾਬੇ ਦੀ ਆਪਣੇ ਵਿਛੜੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਫੇਰੀ

—ਡਾ. ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ

ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਦੋਸਤੀ-ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਦਾ ਆਪਣਾ ਇਕ ਦੁਖਦਾਈ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ ਪਰ ਪੂਰਬੀ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਛਲਣੀ ਹੋਈਆਂ ਮੋਹ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੀ ਦਾਸਤਾਨ ਦਾ ਵੀ ਇਕ ਆਪਣਾ ਥਾਂ ਹੈ। ਡਾ. ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਭਾਵਕ ਛਿਨਾਂ ਨੂੰ ਫੜਿਆ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ ਵਿਚ ਹਰ ਅੰਤਵਾਰ ਨੂੰ ਛਪ ਰਹੀ ਲੇਖਕ ਦੀ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਯਾਤਰਾ ਦੀ ਲੇਖ ਲੜੀ 'ਵਗਦੀ ਏ ਰਾਵੀ' ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਪ੍ਰਸੰਗ ਪੰਜਾਬੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ ਦੇ ਪੰਨਵਾਦ ਸਹਿਤ ਛਾਪ ਰਹੇ ਹਾਂ।

—ਸੰਪਾਦਕ

ਵੀਹ ਬਾਈ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰਮੀਤ ਦਾ ਛੋਟਾ ਭਰਾ ਨਿਮਾ ਜਥੇ ਨਾਲ ਨਨਕਾਣੇ ਸਾਹਿਬ ਗਿਆ ਸੀ। ਨਨਕਾਣੇ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਮੁੱਖ ਗੇਟ ਦੇ ਬਾਹਰ ਸਦਾ ਵਾਂਗ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਭੀੜ ਇਕੱਠੀ ਸੀ। ਇਥੋਂ ਗਏ ਸਿੱਖ ਲਾਊਡ ਸਪੀਕਰ ਉੱਤੇ ਆਪਣੇ ਆਉਣ ਬਾਰੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਬੰਦੇ ਦੇ ਬਾਹਰ ਆਏ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛ ਰਹੇ ਸਨ। ਬਾਹਰ ਖਲੋਤੀ ਭੀੜ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਭਰਾ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਸਿੱਖ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜ਼ਿਲੇ ਤੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਮ ਪੁੱਛ ਰਹੇ ਸਨ। ਗੁਲਾਮ ਨਬੀ ਨੇ ਆਵਾਜ਼ ਦਿੱਤੀ, “ਭਰਾਵੇ ! ਤੁਹਾਡੇ 'ਚੋਂ ਕੋਈ ਜਲੰਧਰ ਜ਼ਿਲੇ ਦਾ ਹੋਵੇ ?”

ਨਿਮੇ ਨੇ ਹਾਮੀ ਭਰੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਂ ਪੁੱਛਿਆ। “ਚੱਡਾ” ਸੁਣ ਕੇ ਗੁਲਾਮ ਨਬੀ ਨੇ ਉਤੇਜਿਤ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਬਾਂਹ ਘੁੱਟ ਕੇ ਫੜ ਲਈ।

“ਕਮਾਲ ਹੋ ਗਿਆ”, ਕਹਿ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਨਿਮੇ ਨੂੰ ਬਾਹੋਂ ਫੜ ਕੇ ਭੀੜ ਤੋਂ ਪਾਸੇ ਕਰ ਲਿਆ। ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਾਲੀ ਮੌਕਾ-ਮੇਲ ਦੀ ਜੁਗਤ ਹਕੀਕਤ ਵਿਚ ਵਾਪਰ ਗਈ। ਪਿਤਾ ਤੇ ਦਾਦੇ ਦਾ ਨਾਂ ਪੁਛਿਆ ਤਾਂ ਜਵਾਬ ਸੁਣ ਕੇ ਗੁਲਾਮ ਨਬੀ ਨੇ ਨਿਮੇ ਨੂੰ ਲਿਸ਼ਕਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਗਹੁ ਨਾਲ ਨਿਹਾਰਿਆ। ਇਕ ਚੌੜੀ ਤਰਲ ਮੁਸਕਰਾਹਟ ਉਸ ਦੇ ਹੋਠਾਂ ਉੱਤੇ ਫੈਲ ਗਈ। ਉਸ ਨੇ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ—

“ਓ ਤੂੰ ਮੀਤੇ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਨਿਮਾ ਏ ?”

ਨਿਮਾ ਹੈਰਾਨ ! ਇਹ ਉਸ ਦਾ ਜਾਣੂ ਕਿਧਰੋਂ ਨਿਕਲ ਆਇਆ। ਉਹ ਤਾਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਬਣਨ ਵੇਲੇ ਮਸਾਂ ਡੇਢ ਦੇ ਸਾਲ ਦਾ ਸੀ। ਨਿਮੇ ਨੇ ‘ਹਾਂ’ ਵਿਚ ਸਿਰ ਹਿਲਾਇਆ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਗੁਲਾਮ ਨਬੀ ਨੇ ਦੋਵਾਂ ਬਾਹਵਾਂ ਦਾ ਜੱਫਾ ਮਾਰ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨ ਤੋਂ ਚੁੱਕ ਲਿਆ।

“ਓ ਭਲਿਆ ਲੋਕਾ ! ਓ ਭਲਿਆ ਲੋਕਾ !! ਰੱਬਾ ਤੇਰੇ

ਰੰਗ ਨਿਆਰੇ ਨੇ।”

ਗੁਲਾਮ ਨਬੀ ਬੋਲੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਅਚਨਚੇਤ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਦੱਬਿਆ ਖਜ਼ਾਨਾ ਮਿਲ ਗਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਦੀ ਚਮਕ ਵੇਖ ਕੇ ਉਹ ਚੁੰਧਿਆਇਆ ਗਿਆ। ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਖਿੱਚ ਕੇ ਦੁਕਾਨ 'ਤੇ ਲੈ ਗਿਆ। ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਭਾਂਡਿਆਂ ਵਿਚ ਇਕ ਸਾਫ਼ ਥਾਂ 'ਤੇ ਬਿਠਾਇਆ। ਚਾਹ ਤੇ ਬਰਫੀ ਮੰਗਵਾ ਲਈ। ਉਹ ਇਕੱਲੇ ਇਕੱਲੇ ਜੀਅ ਦਾ ਹਾਲ ਪੁੱਛ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਦੱਸ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਘਰ ਤਾਂ ਨਿਮੇ ਹੁਰਾਂ ਦੇ ਘਰ ਦੇ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਐਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੁਆਂਢ ਵਿਚ। ਉਹਦੀ ਛੋਟੀ ਭੈਣ ਫਜ਼ਲਾਂ ਨਿਮੇ ਨੂੰ ਕੁੱਛੜ ਚੁੱਕ ਕੇ ਖਿਡਾਉਂਦੀ ਰਹੀ ਸੀ, ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਖੁਸ਼ੀਏ ਦੇ ਨਾਲ।

“ਤੈਨੂੰ ਤਾਂ ਫਜ਼ਲਾਂ ਅਜੇ ਵੀ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਰੋਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਐ।”

ਫਜ਼ਲਾਂ ਨਨਕਾਣੇ ਤੋਂ ਅੱਠ ਦਸ ਮੀਲ ਦੂਰ ਵਿਆਹੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਗੁਲਾਮ ਨਬੀ ਨੇ ਦੁਕਾਨ ਨੂੰ ਤਾਲਾ ਲਾਇਆ ਤੇ ਫਜ਼ਲਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਣ ਉਹਦੇ ਸਹੁਰਿਆਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਿਆ।

ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਾਪਸ ਪਰਤ ਰਹੇ ਨਿਮੇ ਦੇ ਦਿਲ-ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਗੁਲਾਮ ਨਬੀ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਘੁੰਮ ਰਿਹਾ ਸੀ।

“ਤੂੰ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀਆ ਹਾਣੀ ਸਾਓ। ਫਜ਼ਲਾਂ ਉਦੋਂ ਅੱਠਾਂ-ਦਸਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਸੀ। ਤੇਰੀ ਮਾਂ ਚੰਨੋ ਨੇ ਖੇਤਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਾ ਤੇ ਤੈਨੂੰ ਸਾਡੇ ਘਰ ਫੜਾ ਜਾਣਾ। ਫਜ਼ਲਾਂ ਨੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਢਾਕੇ ਲਾਈ ਫਿਰਨਾ। ਜਦੋਂ ਰੋਲਿਆਂ ਵਿਚ ਤੇਰੇ ਵਡੇਰੇ ਸਾਨੂੰ ਕਾਕੀ ਪਿੰਡ ਕੈਂਪ ਵਿਚ ਛੱਡ ਗਏ ਤਾਂ ਫਜ਼ਲਾਂ ਰੋਇਆ ਕਰੇ। ਅਖੇ, ‘ਮੈਂ ਨਿਮੇ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਜਾਣੈ...’ ਅੱਗੋਂ ਕਹਿਰ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਆਉਂਦਿਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆ ਬੀਮਾਰ ਹੋ ਕੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਹੀ ਮਰ ਗਿਆ ਤਾਂ ਫਜ਼ਲਾਂ ਨੇ ਦੁੱਖ ਆਪਣੀ ਹਿੱਕ ਨਾਲ ਲਾ ਲਿਆ। ਰੋਇਆ ਕਰੇ ਤੇ ਆਖਿਆ ਕਰੇ,

ਇਕ ਮੇਰਾ ਵੀਰ ਰੱਬ ਨੇ ਖੋਹ ਲਿਆ। ਦੂਜਾ ਮੈਥੋਂ ਵਿਛੜ ਗਿਆ। ਰੱਬ ਵਲੋਂ ਖੋਹਿਆ ਵੀਰ ਤਾਂ ਮਿਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਮੇਰਾ ਵਿਛੜਿਆ ਵੀਰ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਾ ਦਿਓ।”

ਨਿੰਮੇ ਨੂੰ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਗੁਆਂਢੀ ਹੋਣ ਤੇ ਆਪਸੀ ਸਾਂਝ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਸੁਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ ਪਰ ਕੋਈ ਉਸ ਵਾਸਤੇ ਇੰਜ ਵੀ ਲੁਛਦਾ ਤੜਪਦਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਉਹਦੇ ਤਾਂ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਵੀ ਚਿੱਤ-ਖਿਆਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਇਆ।

ਗੁਲਾਮ ਨਬੀ ਨੇ ਫਜ਼ਲਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਜਾ ਕੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਢੱਡੇ ਤੋਂ ਤੇਰਾ ਵੀਰ ਨਿੰਮਾ ਆਇਆ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਉੱਡਦੀ ਹੋਈ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਦੌੜੀ। ਉਸ ਦਾ ਪਤੀ ਟਾਂਗਾ ਵਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਟਾਂਗਾ ਸਵਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਖੜਤਾ ਸੀ। ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ, “ਸਵਾਰੀਆਂ ਲਾਹ ਦੇ ਤੇ ਟਾਂਗਾ ਹੁਣੇ ਨਨਕਾਣੇ ਨੂੰ ਮੋੜ।”

ਸਵਾਰੀਆਂ ਜ਼ਿੱਦ ਕਰਨ ਲੱਗੀਆਂ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੀ “ਮੇਰਾ ਪੁੱਤ ਆਇਆ... ਸਦੀਆਂ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਪਿਛੋਂ, ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਮਿਲਣੈ।”

ਨਨਕਾਣੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਪੁਲੀਸ ਨੂੰ ਆਖ ਕੇ ਨਿੰਮੇ ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਬੁਲਾ ਲਿਆ। ਛਮ ਛਮ ਅੱਥਰੂ ਕੋਰਦੀ ਫਜ਼ਲਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਨਿੰਮੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਲੋਜੇ ਨਾਲ ਘੁੱਟਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਸੜਕ 'ਤੇ ਹੀ ਇਕ ਪਾਸੇ ਬੈਠ ਕੇ ਨਿੰਮੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਗੱਦ ਵਿਚ ਬਿਠਾ ਲਿਆ।

ਇਕ ਅਜੀਬ ਝਾਕੀ ਸੀ ਵੇਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ। ਲੰਮਾ-ਝੰਗਾ ਮਰਦ ਮਾਹਣੂ ਇਕ ਔਰਤ ਦੀ ਗੱਦ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ। ਨਿੰਮੇ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਵੀ ਆਇਆ। ਸੰਗ ਵੀ ਆਈ। ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, “ਭੈਣ ! ਤੈਨੂੰ ਭਾਰ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ।”

ਫਜ਼ਲਾਂ ਨੇ ਨਿੰਮੇ ਦਾ ਮੱਥਾ ਚੁੰਮਿਆ, “ਨਹੀਂ ਵੇ ! ਮੇਰੇ ਚੰਨਾ ! ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਤੂੰ ਅਜੇ ਵੀ ਓਡਾ-ਕੋਡਾ ਲੱਗਦਾ ਏਂ। ਫੁੱਲਾਂ ਵਰਗਾ। ਮੇਰਾ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਛਿੰਦਾ ਵੀਰ।”

ਗੁਲਾਮ ਨਬੀ ਨੇ ਉਠਾਇਆ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਦੁਕਾਨ 'ਤੇ ਗਿਆ। ਫਜ਼ਲਾਂ ਕੋਲ ਪੁੱਛਣ ਲਈ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਵਾਲ ਸਨ। ਨਿੰਮੇ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਬਾਰੇ। ਆਂਢ ਗੁਆਂਢ ਬਾਰੇ, ਪਿੰਡ ਬਾਰੇ। ਆਪਣੀਆਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀਆਂ ਸਹੇਲੀਆਂ ਬਾਰੇ। ਤੇ ਫਿਰ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਗੁਆਚ ਗਈ।

“ਭਾਬੀ ਚੰਨੇ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਫੜਾ ਜਾਣਾ ਪਰ ਨਾਲ ਪੱਕੀ ਕਰਨੀ ਕਿ ਤੈਨੂੰ ਖਾਣ ਨੂੰ ਕੁਝ ਦਿਆਂ ਨਾ। ਪਰ ਮੈਂ ਖੁਸ਼ੀਏ ਨੂੰ ਖਾਣ ਨੂੰ ਦੇਣਾ ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਵੀ ਦੇ ਦੇਣਾ। ਪਿਛੋਂ ਤੇਰਾ ਮੂੰਹ ਸਾਫ ਕਰ ਦੇਣਾ। ਇਕ ਵਾਰ ਕੀ ਹੋਇਆ ! ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਖੁਆ ਕੇ ਹਟੀ

ਕਿ ਭਾਬੀ ਚੰਨੇ ਆ ਗਈ। ਤੇਰਾ ਮੂੰਹ ਲਿਬੜਿਆ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਚੰਨੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਇਸ ਗੱਲੋਂ ਚੰਨੇ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕੁੱਟਿਆ” ਫਜ਼ਲਾਂ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਹੱਸਣ ਲੱਗੀ।

ਨਿੰਮਾ ਪਿੰਡ ਆਇਆ ਤਾਂ ਉਹਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਨ ਲਈ ਆਂਢ-ਗੁਆਂਢ 'ਕੱਠਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਭ ਨੂੰ ਉਹ ਪੁਰਾਣੇ ਦਿਨ ਯਾਦ ਆ ਗਏ।

ਲਾਇਲਪੁਰ ਨੂੰ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਮੁੱਖ ਸੜਕ 'ਤੇ ਪੁੱਜਣ ਲਈ ਕਾਰ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚੋਂ ਆਪਣਾ ਰਸਤਾ ਤਲਾਸ਼ਦੀ ਤੁਰੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਅੱਪਰ ਗੁਗੋਰਾ ਬਰਾਂਚ ਨਹਿਰ ਉੱਤੋਂ ਗੁਜ਼ਰੇ। ਇਸ ਨਹਿਰ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੀ ਸੀ ਕੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ‘ਮੁਰਦੇ ਦੀ ਤਾਕਤ’।

ਪਹਾੜੀ ਕਿੱਕਰ ਆਮ ਸੀ ਤੇ ਤੀਹ ਚਾਲੀ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਡੇ ਪੰਜਾਬ ਵਾਂਗ ਬੇਜਰ, ਕੱਲਰੀ ਤੇ ਬਰਾਨੀ ਖਾਲੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵੀ ਵਿਚ ਵਿਚ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਹੀ ਸੀ। ਜਿਥੇ ਨਹਿਰੀ ਪਾਣੀ ਪੈਂਦਾ ਸੀ, ਉਥੇ ਕਣਕਾਂ ਨਿਸਬਤਨ ਚੰਗੀਆਂ ਸਨ। ਖਾਲ ਵੀ ਪੱਕੇ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਖਾਲ ਪੱਕੇ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਚੰਗੀ ਲੱਗੀ। ਖਾਲਾਂ ਨੂੰ ਪੱਕੇ ਕਰਨ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨ ਅੱਧੋ-ਅੱਧ ਖਰਚਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਖਰਚੇ ਵਿਚ ਖਾਲ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਲੇਬਰ ਦਾ ਖਰਚਾ ਕਿਸਾਨ ਨੇ ਅਦਾ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਖਾਲ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਖੇਤਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਸਰਕਾਰੀ ਕਰਮਚਾਰੀ ਤੇ ਉਹ ਆਪ ਮਿਲ ਕੇ ਖਾਲ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਉਹ ਖਾਲ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ 'ਤੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੱਕਾ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਨਾ ਹੀ ਮਾੜਾ ਮੈਟੀਰੀਅਲ ਲੱਗਣ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਘੱਟ। ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ‘ਵਿਚੋਂ ਖਾਣ ਦੀ’ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਮਾੜੇ ਖਾਲ ਬਣਵਾ ਕੇ ਤੇ ਰੁਲਕੇ ਜੇ ਉਹ ਖਾਵੇਗਾ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਪੈਰੀਂ ਆਪ ਕੁਹਾੜਾ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇਗਾ।

ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਬੰਦਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਔਰਤਾਂ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ।

“ਲਓ ਜੀ ! ਆਪਾਂ ਫੈਸਲਾਬਾਦ ਵਾਲੀ ਸੜਕ 'ਤੇ ਆ ਪੁੱਜੇ ਆਂ”, ਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮੁੱਖ ਸੜਕ 'ਤੇ ਕਾਰ ਮੋੜਦਿਆਂ ਆਖਿਆ ਤਾਂ ਪ੍ਰੇਮ ਸਿੰਘ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, “ਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ! ਫੈਸਲਾਬਾਦ ਨਾ ਆਖੋ ਮੇਰੇ ਲਾਇਲਪੁਰ ਨੂੰ। ਇਹਨੂੰ ਲਾਇਲਪੁਰ ਹੀ ਰਹਿਣ ਦਿਓ।”

ਇਕ ਪਲ ਰੁਕ ਕੇ ਬੋਲਿਆ, “ਸਾਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਬਗੈਰ

ਕਿਉਂ ਨਾਂ ਰੱਖਿਆ ਇਸ ਦਾ ਫੈਸਲਾਬਾਦ ?” ਭਾਵੁਕ ਆਵੇਸ਼ ਵਿਚ ਉਹ ਭੁੱਲ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕੀ ਆਖ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਵੇਲੇ ਦਿਮਾਗ ਦੀ ਥਾਂ ਦਿਲ ਤੋਂ ਬੋਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸਾਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਇਸ ਭਾਵੁਕਤਾ 'ਤੇ ਲਾਡ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਉਸ ਦੀ ਅਜੀਬ ਮੰਗ ਉੱਤੇ ਹੱਸ ਕਿ ਲਾਇਲਪੁਰ ਦਾ ਨਾਂ ਫੈਸਲਾਬਾਦ ਰੱਖਣ ਸਮੇਂ ਭਲਾ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਪੁੱਛਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਹੱਸ ਕੇ ਕਿਹਾ, “ਬੈਠ ਉਏ ਗਿਆਨੀ ਬੁੱਧੀ ਮੰਡਲੇ ਦੀ ਕੈਦ ਵਿਚ, ਵਲਵਲੇ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਸਾਡੀਆਂ ਲੱਗੀਆਂ ਨੇ ਯਾਰੀਆਂ।”

ਅਨਵਰ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਵਲਵਲਾ ਸਮਝ ਲਿਆ ਸੀ। ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, “ਟੋਭਾ ਟੇਕ ਸਿੰਘ ਦਾ ਵੀ ਨਾਂ ਬਦਲਣ ਲੱਗੇ ਸਨ। ਨਾਂ ਬਦਲਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗਵਰਨਰ ਜੀਲਾਨੀ ਨੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਤਵਾਰੀਖ ਪੁੱਛੀ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਪਹਿਲੀਆਂ ਵਿਚ ਇਸ ਇਕਲਵੰਜੇ ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਇਕ ਟੋਭਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਟੇਕ ਸਿੰਘ ਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਬਜ਼ੁਰਗ ਉਥੋਂ ਪਾਣੀ ਲਿਆ ਕੇ ਰਾਹਗੀਰਾਂ ਨੂੰ ਪਿਲਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇੰਜ ਇਸ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਂ ਟੋਭਾ ਟੇਕ ਸਿੰਘ ਪੈ ਗਿਆ। ਗਵਰਨਰ ਜੀਲਾਨੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਅਜਿਹੇ ਤਾਰੀਖੀ ਨਾਮ ਨੂੰ ਤਬਦੀਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਏਨੀ ਚੰਗੀ ਯਾਦ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਏ।”

ਅਸੀਂ ਫੇਰ ਇਕ ਡੂੰਘੀ ਚੁੱਪ ਵਿਚ ਉਤਰ ਗਏ। ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਢੱਡਾ ਫਿਰ ਮੇਰੇ ਚੇਤਿਆਂ 'ਚ ਬੋਲਣ ਲੱਗਾ—

ਨਿੰਮਾ ਆਇਆ, ਉਸ ਨੇ ਨਬੀ ਤੇ ਫਜ਼ਲਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਵੀ ਜਾਣ ਨੂੰ ਜੀ ਕਰ ਆਇਆ। ਮੇਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨੀਂ ਸੂਬਾ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਆ ਗਈ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਜਾ ਨਾ ਸਕਿਆ ਪਰ ਮੇਰੀ ਘਰ ਵਾਲੀ ਗਈ ਜਥੇ ਨਾਲ। ਉਹ ਫਜ਼ਲਾਂ ਲਈ ਸ਼ਾਲ ਤੇ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਲੈ ਕੇ ਗਈ। ਉਸ ਨੇ ਤੁਰਨ ਲੱਗੀ ਮੇਰੀ ਘਰਵਾਲੀ ਨੂੰ ਕੜਾਹ ਬਣਾ ਕੇ ਦਿੱਤਾ। ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਕਰ ਰੋਂਦੀ ਰਹੀ। ਅਖੇ ਮੇਰਾ ਪਿੰਡ ਮੈਨੂੰ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਿਆ।”

“ਅਗਲੀ ਵਾਰ ਮੇਰਾ ਵੀ ਜੀ ਕਰ ਆਇਆ। ਮੈਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਲਿਖ ਦਿੱਤੀਆਂ ਆਉਣ ਦੀਆਂ। ਜਾਣ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਇਕ ਸਾਥੀ ਮਾਸਟਰ ਨੇ ਆਪਣਾ ਬਜ਼ੁਰਗ ਪਿਓ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਅਟੈਚ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਬਜ਼ੁਰਗ ਅੱਸੀ ਸਾਲ ਦੇ ਨੇੜੇ। ਹੱਥ ਵਿਚ ਡਾਂਗ ਫੜੀ ਹੋਈ। ਮੈਂ ਡਰਾਂ ਕਿ ਹੁਣ ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਹਦੇ ਨਾਲ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ 'ਚ ਬੱਝਾ ਰਹੂੰ ਪਰ ਗੱਡੀ ਚੜ੍ਹਨ-ਚੜ੍ਹਾਉਣ ਵਿਚ ਬੁੱਢਾ ਹਿੰਮਤੀ ਲੱਗਾ। ਲਾਹੌਰ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਢੱਡਾ ਦੇ ਜਾਣੂ ਪਰਿਵਾਰ ਕੋਲ ਠਹਿਰੇ।

ਇਹ ਬਹੁਤ ਅਮੀਰ ਪਰਿਵਾਰ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਨਕਾਣੇ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬੈਂਕ ਮੈਨੇਜਰ ਨਾਲ ਵਾਕਫੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਫੋਨ ਵੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਚਿੱਠੀ ਵੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ।”

“ਨਨਕਾਣੇ ਅਸੀਂ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਉਤਰ ਕੇ ਜਦੋਂ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵੱਲ ਤੁਰੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਦੱਸੀਆਂ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਮੁਤਾਬਕ ਗੁਲਾਮ ਨਬੀ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਟੋਲਣ ਲੱਗਾ। ਉਹਦੀ ਦੁਕਾਨ ਦੇ ਅੱਗੇ ਪਿੱਪਲ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਵੀ ਤਾੜਦੇ ਪਏ ਸਾਂ ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਜਥੇ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਵੱਲ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸੁਰਮੇ ਵਾਲੀਆਂ ਅੱਖਾਂ 'ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਗਈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਗੁਲਾਮ ਨਬੀ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਲਿਆ। ਮੈਂ ਅਜੇ ਮਾੜਾ ਜਿਹਾ ਰੁਕਿਆ ਹੀ ਸਾਂ ਉਹਨੇ ਆਣ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਜੱਫੀ ਪਾ ਲਈ। ਕਹਿੰਦਾ, “ਮੀਨਾ ਲੱਗਦਾ ਏ।”

ਉਹ ਸਾਥੋਂ ਉਮਰ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ, “ਭੈਣ ਕਿੱਥੇ ਆ ?” ਕਹਿੰਦਾ, “ਸਵੇਰੇ ਆਉਂਗੀ।”

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਫਜ਼ਲਾਂ ਆਈ। ਬੜੀ ਉੱਚੀ ਲੰਮੀ ਦਾਨਾਅ ਜਨਾਨੀ। ਜੱਫੀ ਪਾ ਕੇ ਮਿਲੀ। ਅਸੀਂ ਕੱਚੇ ਭਾਂਡਿਆਂ ਵਿਚ ਬਹਿ ਗਏ। ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ, “ਤੇਰੀ ਸ਼ਕਲ ਤੇਰੇ ਪਿਓ ਨਾਲ ਬੜੀ ਮਿਲਦੀ ਏ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਵਿੰਹਦਿਆਂ ਪਛਾਣ ਗਈ ਸਾਂ।”

ਮੈਂ ਉਸ ਲਈ ਲਿਆਂਦਾ ਸੂਟ, ਸ਼ਾਲ, ਚਾਹ ਅਤੇ ਬਿੰਦੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਤਾਂ ਆਖਣ ਲੱਗੀ, “ਆਹ ਵੇਖ ਖਾਂ ਮੇਰੀ ਭਾਬੀ ਮੈਨੂੰ ਦੇ ਕੇ ਗਈ ਸੀ ਪਿਛਲੀ ਵਾਰੀ।” ਉਸ ਨੇ ਉੱਤੇ ਲਿਆ ਸ਼ਾਲ ਵਿਖਾਇਆ।

ਅਸੀਂ ਰਾਤ ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਠਹਿਰਦੇ। ਬੈਂਕ ਮੈਨੇਜਰ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਬੈਂਕ ਉਪਰਲੇ ਚੁਬਾਰੇ ਵਿਚ ਠਹਿਰਾ ਲਿਆ ਸੀ ਪਰ ਰੋਟੀ ਅਸੀਂ ਰਾਤ ਨੂੰ ਗੁਲਾਮ ਨਬੀ ਦੇ ਘਰ ਹੀ ਖਾਂਦੇ। ਉਸ ਰਾਤ ਰੋਟੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨਬੀ ਮੈਨੂੰ ਪੁੱਛਦਾ, “ਮਾਸਟਰ ਪੀਣੀ ਆਂ ?”

ਮੈਂ ਕਿਹਾ, “ਤੁਹਾਡੇ ਤਾਂ ਮਿਲਦੀ ਨਹੀਂ। ਮਿਲ ਜੂ ?”
“ਤੂੰ ਹਾਂ ਕਰ।”

ਉਹ ਅਧੀਆ ਦੇਸੀ ਸ਼ਰਾਬ ਦਾ ਲੈ ਆਇਆ। ਅਸੀਂ ਉਹਲੇ ਹੋ ਕੇ ਬੈਠ ਕੇ ਪੀਂਦੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਫਜ਼ਲਾਂ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਆਈ। ਮੈਂ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਆਖਿਆ, “ਆ ਭੈਣ ਰੋਟੀ 'ਕੱਠਿਆਂ ਖਾਈਏ।”

ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ, “ਵੀਰ ! ਜੇ ਰੋਟੀ 'ਕੱਠੀ ਖਾਣੀ ਸੀ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਕੱਢਣਾ ਕਾਹਨੂੰ ਸੀ ਉਥੋਂ।”

ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਬੋਲ ਰਿਹਾ ਗੁਰਮੀਤ ਢੱਡਾ ਖਾਮੋਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਉਦੋਂ ਵੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਹੁੜੀ ਜਦੋਂ ਫਜ਼ਲਾਂ

ਨੇ ਇਹ ਸਵਾਲ ਪਾਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਸਵਾਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਲੱਭਦਿਆਂ ਲੱਭਦਿਆਂ ਹੀ ਇਕ ਤੋਂ ਦੋ ਮੁਲਕ ਬਣ ਗਏ ਸਨ ਜੋ ਅਜੇ ਵੀ ਇਕ ਦੂਜੇ ਵੱਲ ਤੋਪਾਂ ਤਾਣੀ ਖਲੋਤੇ ਸਨ। 'ਹਿੰਦੂ ਪਾਣੀ' ਤੇ 'ਮੁਸਲਮਾਨ ਪਾਣੀ' ਇਕ ਦੂਜੇ ਦਾ ਖੂਨ ਪੀਣ ਲਈ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਮੌਕਾ ਮਿਲਦਿਆਂ ਦੂਜੇ ਦੇ ਲਹੂ ਦਾ ਘੁੱਟ ਭਰ ਵੀ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਜਵਾਬ ਤਾਂ ਪੰਜ ਸੌ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਲੱਭ ਲਿਆ ਸੀ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਨੇ—ਨਾ ਹਮ ਹਿੰਦੂ ਨਾ ਮੁਸਲਮਾਨ।

ਪਰ ਅਸੀਂ ਉਸ ਦੀ ਸੁਣੀ ਹੀ ਕਦੋਂ ਸੀ। ਉਹਦੇ ਚਿਹਰੇ ਦੇ ਮਾਨਵ-ਮੁਹੱਬਤ ਦੇ ਨੂਰ ਵੱਲ ਝਾਤ ਹੀ ਕਦੋਂ ਮਾਰੀ ਸੀ। ਉਹਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚਲੇ ਸੱਚ ਨੂੰ ਅੱਖਾਂ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੀ ਕਦੋਂ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਬਸ ਸ਼ਰਧਾ ਵਿਚ ਅੱਖਾਂ ਮੁੰਦ ਕੇ ਸੀਸ ਝੁਕਾ ਛੱਡਿਆ ਸੀ।

ਮੈਂ ਆਪੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆਇਆ ਤਾਂ ਸਤਿਨਾਮ ਮਾਣਕ ਸ਼ਰਾਰਤ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪੁੱਛ ਰਿਹਾ ਸੀ, “ਸਰਦਾਰ ਜੀ! ਤੁਹਾਡੇ ਵੇਲੇ ਕੋ-ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਹੁੰਦੀ ਸੀ?”

“ਹੁੰਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਆਪ ਕਰ ਲਈਦੀ ਸੀ!” ਰਾਇ ਅਜੀਜ਼-ਉੱਲਾ ਨੇ ਕਿਹਾ।

ਪ੍ਰੇਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮਸਤੀ ਦੇ ਆਲਮ ਵਿਚ ਸਿਰ ਹਿਲਾਇਆ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਲਾਇਲਪੁਰ ਵੱਲ ਕਾਰ ਵਧ ਰਹੀ ਸੀ, ਉਹ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਪਾਸਿਓਂ ਆਉਂਦੀ ਜਨਮ-ਭੌਂ ਦੀ ਮਹਿਕ ਸੁੰਘ ਕੇ ਹੀ ਲਟਬੋਰਾ ਹੋਈ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਹੀ ਗੰਭੀਰ। ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਵਿਅਕਤੀ ਸਾਰੀਆਂ ਸਿਆਣਪਾਂ ਭੁੱਲ ਕੇ ਜੁਆਨੀ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਗੁਆਚ ਗਿਆ ਸੀ।

“ਤੁਸੀਂ ਸਾਂਭੋ ਆਪਣੀਆਂ ਸਿਆਣਪਾਂ ਤੇ ਬੁੱਧੀਮਾਨੀਆਂ। ਆਪਣੀਆਂ ਅਕਲਾਂ ਅਤੇ ਅਖਬਾਰਾਂ-ਕਿਤਾਬਾਂ। ਗੰਗਾ ਬਾਹਮਣੀ ਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਝਨਾਂ ਦੇ ਆਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਰੰਗ-ਰੱਤੇ ਦਿਲਾਂ ਦਾ। ਗੰਗਾ ਬਾਹਮਣੀ ਕੀ ਜਾਣੇ ਮੇਰੇ ਫੁੱਲ ਝਨਾਂ ਵਿਚ ਪਾਣੇ”, ਪ੍ਰੇਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਤਸੱਲੀ ਦਾ ਡੂੰਘਾ ਸਾਹ ਭਰਿਆ।

ਪ੍ਰੇਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜਨਮ-ਭੂਮੀ ਵੱਲ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਜਾਂਦੇ ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਗੁਰਮੀਤ ਢੱਡੇ ਨਾਲ ਗਿਆ ਬਜ਼ੁਰਗ ਬਾਬਾ ਮੈਨੂੰ ਆਖ ਰਿਹੈ, “ਮੇਰੀ ਕਹਾਣੀ ਵੀ ਸੁਣਾ ਦੇ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਚਾਲੀ ਸਾਲ ਭੁੱਜਦਾ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਲਈ।”

ਬਾਬਾ ਲਾਇਲਪੁਰ ਜ਼ਿਲੇ ਦੇ ਚੱਕ ਨੰ. ੫੬ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਜੜ੍ਹਾਂ ਵਾਲੇ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ। ਉਹ ਵੀ ਨਨਕਾਣੇ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਬੇਲੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਤੇ

ਜੇ ਕਿਧਰੇ ਜੁਗਾੜ ਬਣ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਪਿੰਡ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਕਰਨ ਆਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਦੋ ਮਿੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਨਨਕਾਣੇ ਪੁੱਜਣ ਲਈ ਚਿੱਠੀਆਂ ਪਾਈਆਂ ਸਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਨਨਕਾਣੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੁੱਜਾ। ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੇ ਗੁਰਮੀਤ ਦੇ ਗਿਰਾਈਆਂ ਨੂੰ ਇੰਜ ਮਿਲਦਿਆਂ ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ ਤਰਲਾ ਲੈ ਕੇ ਆਖਣ ਲੱਗਾ, ਮਾਸਟਰ ਗੁਰਮੀਤ ਸਿਆਂ। ਜਿਵੇਂ ਵੀ ਹੋਵੇ ਮੇਰੇ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਮੇਰਾ ਹੱਥ ਲੁਆ ਦੇਹ। ਮੈਂ ਫਿਰ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ। ਉਥੇ ਹੀ ਮਰ ਜਾਊਂ।

ਬਾਬਾ ਭਾਵੁਕ ਹੋ ਗਿਆ।

ਵੀਜੇ ਮੁਤਾਬਕ ਨਨਕਾਣੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਥੇ ਨਾਲ ਗਏ ਅਫਸਰਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਪਰ ਆਗਿਆ ਨਾ ਮਿਲੀ। ਪਰ ਬਾਬਾ ਤਾਂ ਗਿਆ ਹੀ ਇਸੇ ਕੰਮ ਸੀ। ਵਾਰ ਵਾਰ ਆਖੇ, “ਗੁਰਮੀਤ ਸਿਆਂ! ਕਰ ਕੋਈ ਚਾਰਾ! ਤੇਰਾ ਬੜਾ ਪੁੰਨ ਹੋਊ।”

ਬਾਬਾ ਬਹੁਤ ਉਦਾਸ ਸੀ। ਇਕ ਪੁਲੀਸ ਅਫਸਰ ਨੇ ਜਥੇ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ 'ਚੋਂ ਆਵਾਜ਼ ਦੇ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ, “ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਨੰਗਲ ਸਰਾਲੇ ਦਾ ਹੈ ਕੋਈ?”

ਗੁਰਮੀਤ ਢੱਡਾ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, “ਮੈਂ ਜਾਣਦਾਂ ਨੰਗਲ ਸਰਾਲੇ ਨੂੰ। ਮੈਂ ਅਲਾਵਲਪੁਰ ਪੜ੍ਹਦਾ ਰਿਹਾਂ।”

ਉਹ ਅਫਸਰ ਵੀ ਉਸੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਉਸੇ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਚਾਹ ਤੇ ਬਰਫੀ ਮੰਗਵਾ ਲਈ। ਆਪਣੇ ਸਕੂਲ, ਮਾਸਟਰਾਂ, ਜਮਾਤੀਆਂ ਅਤੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਪਿਘਲਿਆ ਵੇਖ ਕੇ ਗੁਰਮੀਤ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਬਾਬਾ ਵੀ ਇੰਜ ਹੀ ਹਉਂਕੇ ਲੈਂਦਾ ਆਪਣਾ ਪਿੰਡ ਵੇਖਣ ਲਈ। ਜੇ ਕੁਝ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ।”

ਤਰਲ ਹੋਇਆ ਅਫਸਰ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, “ਤੁਸੀਂ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਗੱਡੀ ਕਰ ਲਵੋ। ਅੱਵਲ ਤਾਂ ਕੋਈ ਪੁੱਛਦਾ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਫੜਨਗੇ ਤਾਂ ਫੜ ਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਹੀ ਲੈ ਕੇ ਆਉਣਗੇ, ਇਥੇ ਮੈਂ ਬੈਠਾਂ।”

ਗੁਰਮੀਤ ਤੇ ਬਾਬਾ ਉੱਡਦੇ ਹੋਏ ਬੈਂਕ ਮੈਨੇਜਰ ਕੋਲ ਗਏ। ਮੈਨੇਜਰ ਨੇ ਆਪ ਕਾਰ ਕਿਰਾਏ 'ਤੇ ਕੀਤੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜੜ੍ਹਾਂ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਗੁਰਮੀਤ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਬਾਬਾ ਪਿੰਡ ਲੱਭ ਲਵੇਗਾ?”

“ਭਾਵੇਂ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿਓ ਤਦ ਵੀ ਲੱਭ ਲੂੰ। ਮੈਂ ਪੂਰੇ ਚਾਲੀ ਸਾਲ ਇਸ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਨੇ।” ਬਾਬੇ ਦੀਆਂ ਅੰਨਕਾਂ ਹੇਠਾਂ ਤਰਲ ਅੱਖਾਂ ਚਮਕ ਰਹੀਆਂ ਸਨ।

ਭਾਵੇਂ ਰਸਤੇ ਬਦਲ ਚੁੱਕੇ ਸਨ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ

ਪਿੰਡ ਲੱਭ ਹੀ ਲਿਆ। ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਘਰ ਕੋਲ ਕਾਰ ਰੋਕ ਕੇ ਬਾਬੇ ਦੇ ਕਿਸੇ ਪੁਰਾਣੇ ਜਾਣੂ ਦਾ ਨਾਂ ਪੁੱਛਿਆ ਤਾਂ ਘਰ ਦੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਉਹ ਤਾਂ ਸ਼ੁਦਾਈ ਹੋ ਗਿਆ।”

ਹੋਰ ਪੰਜਾਂ ਚਹੁੰ ਦੇ ਨਾਂ ਲਏ। ਉਹ ਹੈਗੇ ਸਨ। ਬਾਬਾ ਘਰ ਵੇਖਣ ਲਈ ਕਾਹਲਾ ਸੀ ਪਰ ਦੁਆਲੇ ਆ ਜੁੜੀ ਭੀੜ ਨੇ ਠੰਢੇ ਦੀਆਂ ਬੋਤਲਾਂ ਮੰਗਵਾ ਲਈਆਂ ਸਨ। ਪਿੱਛੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚਾਹ ਵੀ ਧਰ ਦਿੱਤੀ। ਲਾਗਲੇ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਕੂਲ ਦਾ ਮਾਸਟਰ ਬਾਹਰ ਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਛੁੱਟੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

ਬੱਚੇ, ਬੁੱਢੇ, ਨਿਆਣੇ ਇਕ ਜਲੂਸ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਵਿਚ ਹੋ ਤੁਰੇ। ਪੋਲੀਆਂ ਤੋਂ ਸਿਰ 'ਤੇ ਪੱਠਿਆਂ ਦੀਆਂ ਪੰਡਾਂ ਚੁੱਕੀ ਆਉਂਦੇ ਕਈਆਂ ਨੇ ਪੰਡਾਂ ਪਾਸੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤੀਆਂ ਤੇ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਚੱਲ ਪਏ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਗਿਆ, ਬਾਬੇ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਜਾਣੂ ਵੀ ਸਾਹੋ-ਸਾਹ ਭੱਜੇ ਆਣ ਪਹੁੰਚੇ। ਬੱਚੇ ਤੇ ਜਨਾਨੀਆਂ ਦਰਵਾਜ਼ਿਆਂ 'ਚ ਆ ਖੜੋਤੇ।

ਵੰਡ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਾਬੇ ਦਾ ਲੱਕੜ ਦਾ ਕੰਮ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਰਾਹੇ ਉਹ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਸ ਦਾ ਕਾਰਖਾਨਾ ਨੇੜੇ ਸੀ। ਲੋਕ ਬਾਬੇ ਨੂੰ ਰੋਕ ਕੇ ਸੁੱਖ-ਸਾਂਦ ਪੁੱਛ ਰਹੇ ਸਨ, ਬਦੋਬਦੀ ਠੰਢਾ ਪਿਆ ਰਹੇ ਸਨ। ਤੁਰੇ ਜਾਂਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਟਿੱਪਣੀਆਂ 'ਚੋਂ ਬਾਬੇ ਦਾ ਕਿਰਦਾਰ ਤੇ ਵਿਹਾਰ ਬੋਲਦਾ ਸੀ—

“....ਇਹ ਬਾਬਾ ਤਾਂ ਪਿੰਡ ਦਾ ਬੰਨ੍ਹ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਸਾਡੇ ਦਾ।”

“....ਇਹਦਾ ਲਾਣਾ ਤੇ ਕਾਰੋਬਾਰ ਏਨਾ ਵੱਡਾ ਸੀ ਕਿ ਸੌਰ ਤੇਲ ਬਲਦਾ ਸੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ।”

“....ਕਿਸੇ ਦੇ ਵਿਆਹ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਮਰਗ, ਇਹਨੇ ਕਦੀ ਬਾਲਣ ਦਾ ਪੈਸਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਿਆ।”

ਬਾਬੇ ਦਾ ਇਕ ਹਾਣੀ ਅੱਗੋਂ ਜੱਫੀ ਪਾ ਕੇ ਮਿਲਿਆ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, “ਕਰਮ ਸਿਆ ! ਭਾਵੇਂ ਮੇਰੇ ਘਰ ਨੂੰ ਹੱਥ ਹੀ ਲਾ ਕੇ ਮੁੜ ਆਵੀਂ ਪਰ ਮੇਰੇ ਘਰ ਜ਼ਰੂਰ ਆ।”

ਭੀੜ ਨੂੰ ਚੀਰਦੀ ਇਕ ਜਨਾਨੀ ਅੱਗੋਂ ਆਈ। ਉਸ ਨੇ ਚਿਹਰੇ ਉੱਤੇ ਘੁੰਡ ਵਾਂਗ ਕੱਪੜਾ ਕਰ ਲਿਆ ਤੇ ਬਾਬੇ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਹੱਥ ਲਾਇਆ। ਗੁਰਮੀਤ ਨੇ ਕਾਰਨ ਪੁੱਛਿਆ ਤਾਂ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ, “ਸਾਡਾ ਤਾਂ ਇਹ ਅੰਨਦਾਤਾ ਹੈ।”

ਵੰਡ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਔਰਤ ਦਾ ਘਰ ਵਾਲਾ ਬਾਬੇ ਦਾ ਸਾਗਿਰਦ ਬਣ ਕੇ ਉਸ ਤੋਂ ਤਰਖਾਣਾ ਕੰਮ ਸਿੱਖਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

“ਬੀਬੀ ਕੀ ਨਾਂ ਸੀ ਤੇਰੇ ਘਰ ਵਾਲੇ ਦਾ ?”

“ਅਤਾ ਮੁਹੰਮਦ।”

ਬਾਬੇ ਨੇ ਹੱਥਲੀ ਡਾਂਗ ਮੋਢੇ ਨਾਲ ਲਾਈ। ਦੋਹਾਂ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਐਨਕਾਂ ਦਾ ਫਰੇਮ ਠੀਕ ਕੀਤਾ ਤੇ ਲਿਸ਼ਕਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, “ਕਿਥੇ ਐ ਉਹ...ਮੇਰਾ ਪੁੱਤ...ਉਹਨੂੰ ਮਿਲਾ....।”

ਪਰ ਅਤਾ ਮੁਹੰਮਦ ਤਾਂ ਲਾਇਲਪੁਰ ਕੰਮ 'ਤੇ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਪਰਤਣਾ ਸੀ।

“ਤੂੰ ਉਹਨੂੰ ਆਖੀਂ ਸਵੇਰੇ ਮੈਨੂੰ ਨਨਕਾਣੇ ਆ ਕੇ ਮਿਲੇ। ਹੱਥ 'ਚ ਸੋਟੇ ਵਾਲਾ ਤੇ ਐਨਕਾਂ ਵਾਲਾ ਬੰਦਾ ਮੈਂ ਹੀ ਹੋਊ।”

ਕਾਰਖਾਨੇ ਜਾ ਕੇ ਬਾਬਾ ਹਸਰਤ ਭਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਛੱਤ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਪਾਏ ਗਾਡਰਾਂ ਵੱਲ ਵੇਖਣ ਲੱਗਾ। ਆਪਣੇ ਹੱਥੜੇ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਲਿਆ। ਘਣ ਉਹੋ ਸੀ। ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਂਗ ਉਹਨੂੰ ਕੁੱਛੜ ਚੁੱਕ ਲਿਆ। ਆਖੇ, “ਗੁਰਮੀਤ ਸਿਆਂ। ਇਹਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਚੱਲੀਏ।”

ਘਰ ਗਿਆ ਤਾਂ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚਲੇ ਪਿੱਪਲ ਨੂੰ ਜਾ ਕੇ ਜੱਫੀ ਪਾ ਲਈ। ਆਖੀ ਜਾਵੇ, “ਗੁਰਮੀਤ ਸਿਆਂ ! ਤੂੰ ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਏਥੇ ਹੀ ਰਹਿਣ ਦੇ।”

ਪਰ ਜਾਣਾ ਤਾਂ ਪੈਣਾ ਹੀ ਸੀ। ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਬਾਹਰ ਤਕ ਵਿਦਾ ਕਰਨ ਆਇਆ।

ਰਾਤੀਂ ਅਤਾ ਮੁਹੰਮਦ ਘਰ ਪੁੱਜਾ ਤਾਂ ਘਰਵਾਲੀ ਨੇ ਬਾਬੇ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ। ਉਹ ਰਾਤੀਂ ਹੀ ਘਰੋਂ ਤੁਰ ਪਿਆ ਤੇ ਕਿਸੇ ਟਰੱਕ 'ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਸਵੇਰੇ ਤੜਕੇ ਹੀ ਨਨਕਾਣੇ ਪੁੱਜ ਗਿਆ ਤੇ ਬਾਬੇ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਲੱਗਾ।

ਦਿਨੇ ਨੌਂ ਕੁ ਵਜੇ ਜਦੋਂ ਬਾਬਾ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਢੱਡਾ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਗੇਟ ਕੋਲ ਪੁੱਜੇ ਤਾਂ ਅਤਾ ਮੁਹੰਮਦ ਨੇ ਬਾਬੇ ਨੂੰ ਦੂਰੋਂ ਪਛਾਣ ਲਿਆ ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਂਗ ਭੱਜ ਕੇ ਉਹਦੇ ਗਲ ਨੂੰ ਚੁੰਬੜ ਗਿਆ। ਪੁਲੀਸ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਉਹਦੀ ਇਹ ਹਮਲਾਵਰ ਤੇਜ਼ੀ ਖਤਰਨਾਕ ਲੱਗੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਡੰਡੇ ਮਾਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਤੇ ਬਾਬੇ ਦੇ ਗਲ ਦੁਆਲਿਓਂ ਉਹਦੀਆਂ ਬਾਹਵਾਂ ਦੀ ਕਰਿੰਘੜੀ ਲਾਹੁਣ ਲੱਗੇ। ਉਸ ਗਲਵੱਕੜੀ ਦੀ ਕੱਸ ਪੱਕੀ ਕਰ ਗਿਆ ਤੇ ਡੰਡੇ ਖਾਈ ਗਿਆ।

ਆਖੀ ਜਾਵੇ, “ਇੰਜ ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੇ ਪਿਓ ਨੂੰ ਮਿਲਣੋਂ ਰੋਕ ਲਵੋਗੇ ! ਲਾ ਲੋ ਜ਼ੋਰ।”

ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੋਲ ਖੜੋਤੇ ਪੁਲੀਸ ਅਫਸਰਾਂ ਨੂੰ ਭੱਜ ਕੇ ਦੱਸਿਆ। ਪੁਲੀਸੀਏ ਪਿਛੇ ਹਟੇ ਤਾਂ ਹੀ ਉਹਨੇ ਬਾਬੇ ਦੇ ਮੋਢੇ ਨਾਲੋਂ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਪਿੱਛੇ ਕੀਤਾ। ਉਹਦੇ ਅੱਥਰੂਆਂ ਨਾਲ ਬਾਬੇ ਦਾ ਮੋਢਾ ਭਿੱਜ ਚੁੱਕਾ ਸੀ।

❖❖❖

ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸੈਨਾਵਾਂ ਤਣੀਆਂ,
ਅੰਧਕਾਰ ਪਸਰਿਆ ਇਕ ਪਾਸੇ,
ਧਰਮ ਸੂਲੀ ਤੇ ਟੰਗਿਆ ਹੋਇਆ,
ਲੀਰੋ ਲੀਰ ਮਾਨੁਖਤਾ ਕਰ ਕੇ
ਅਰਬੀ ਇਕ ਸਜਾਈ ਹੋਈ।

ਜਾਂ ਆਖੇ ਵੀਰਾਂ ਦੀਆਂ ਬਲੀਆਂ,
ਗੁੰਦ ਗੁੰਦ ਦੁਰਯੋਧਨ ਆਪੇ,
ਲੰਮੀ ਮਾਲਾ ਆਪ ਬਣਾ ਕੇ,
ਆਪੇ ਹੀ ਗਲ ਪਾਈ ਹੋਈ।

ਭੀਸ਼ਮ ਵਿਚ ਖੜੇ ਲਾਚਾਰ :
ਪਿਤਰ ਵਚਨ ਦੀ ਰਖਿਆ ਕਰਨੀ,
ਕੀਤੇ ਬਚਨ ਨਭਾਏ ਜਾਵਣ ;
ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਾਰੇ
ਮਥਣ ਕਰਨ ਦੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲੇ,
ਸਾਰੇ ਬਿਖ ਨਿਗਲਾਏ ਜਾਵਣ।

ਇਹ ਮਹਾਂਰਬੀ ਇਹ ਸੈਨਾ ਲਸ਼ਕਰ
ਕੁਝ ਭੀ ਤੇ ਪਰਬਲ ਨਹੀਂ ਹੈ ;
ਜਿਸ ਦੇ ਵਲ ਇਕ ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਹੈ
ਬਲਵਾਨ ਤੇ ਹੈ ਪਰ ਬੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਗੁਰੂ-ਦਰੋਣ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਨਿਆਰੀ,
ਜਿਸ ਦਾ ਖਾਣਾ ਉਸ ਲਈ ਜੀਣਾ,
ਇਹੁ ਬੀਜ ਉਸ ਜੀਵਨ ਬੋਇਆ।
ਇਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਤੋਂ ਸੈਨਾਪਤ ਹੋਇਆ।
ਕਰਮ ਰੁਠੇ ਤੇ ਮਸਤਕ ਫਿਰਿਆ,
ਜੀਵਨ ਸਾਰਾ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਝੋਇਆ।

ਦੂਜੀ ਓਰ ਸੀਤਲਤਾ ਸਾਗਰ,
ਤਣੇ ਯੁਧਿਸ਼ਠਰ ਬੰਨ ਕਤਾਰ।
ਪਵਨ-ਪੁੱਤ ਭੀਮ ਬਲਸ਼ਾਲੀ
ਕੌਣ ਸਹੇਗਾ ਉਸ ਦਾ ਵਾਰ।

ਪੰਜੇ ਪੁੱਤ ਪੰਚਾਲੀ ਜਾਏ-
ਨਾਦਾਨ ਅਵਸਥਾ ਅਜੇ ਨਾ ਲੰਘੀ,
ਧਰਮ-ਕੁੰਡ ਵਿੱਚ ਪਏ ਅਹੂਤੀ,

ਜੀਵਨ-ਮੁਹ ਦਾ ਲਾਹਿਆ ਭਾਰ।
ਮਹਾਂਬਲੀ ਸੁਭਦਰਾ ਨੰਦਨ-
ਅਭਿਮਨਯੁ ਦੀ ਚੜ੍ਹੀ ਜਵਾਨੀ,
ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਮਾਮੇ ਤੋਂ ਸਿਖਿਆ ਪਾਈ,
ਅਰਜਨ ਪਿਓ ਦਾ ਇਹ ਦੁਲਾਰ।

ਇਕ ਓਰ ਕਪਟ ਤੇ ਭਰਿਸ਼ਟਾਰ ;
ਦੂਜੀ ਓਰ ਧਰਮ ਦਰਬਾਰ।
ਇਕ ਓਰ ਵੀਰ ਬਿਖ ਦੇਣੇ ;
ਦੂਜੀ ਓਰ ਅਨੁਝ ਪਿਆਰ।
ਇਕ ਓਰ ਕਪਟੀ ਕੰਧਾਰੀ,
ਜਿਸ ਜੂਏ ਦੀ ਬੰਨ੍ਹੀ ਢਾਣੀ,
ਨਾ ਜਿਸ ਨੇ ਇਹ ਨਾਰ ਪਛਾਣੀ,
ਵਿਚ ਦਰਬਾਰ ਹੋਏ ਮਨ-ਮਾਨੀ
ਧਰਿਤਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀਆਂ ਅੰਨ੍ਹੀਆਂ ਅੱਖਾਂ,
ਤਕ ਮੁਸਕਾਵਣ ਇਹ ਹੈਵਾਨੀ।

ਦੂਜੀ ਓਰ ਅਨੁਝ ਯੁਧਿਸ਼ਠਰ,
ਸਭ ਕੁਝ ਸਹਿ ਗਏ ;
ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਨਾਲ ਸਭ ਹੋਇਆ,
ਜੋ ਹੋਇਆ ਉਹ ਚੁੱਪ ਕਰ ਰਹਿ ਗਏ।
ਜਿਧਰੋਂ ਜਿਧਰੋਂ ਜੋ ਕੁਝ ਮਿਲਿਆ।
ਜ਼ਹਿਰ ਜੋ ਮਿਲਿਆ ਉਹ ਭੀ ਪੀ ਗਏ।
ਮੌਤੋਂ ਅੱਤ ਭਿਆਨਕ ਜੀਵਨ,
ਜੋ ਮਿਲਿਆ ਉਹ ਹਸ ਕੇ ਜੀਅ ਗਏ।

ਦੋ ਪਰਬਤ ਇਹ ਦੋ ਸੈਨਾਵਾਂ,
ਆ ਮਧ ਖਲੇ ਗਏ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਮੁਹਾਰ।
ਅਰਜਨ ਜਿਹਾ ਮਹਾਂਰਬੀ ਸੂਰਾ,
ਮਾਇਆ ਕੀ ਦਲ ਦਲ ਵਿਚ ਧਸਿਆ
ਕਿਤ ਬਿਧ ਗੁਰੂ ਪਤਾਮਾ ਸੋਧੇ,
ਕਿਤ ਆਪੇ ਦਾ ਕਰੇ ਸੰਘਾਰ।

“ਹੇ ਮਹਾਂ ਬਲੀ ! ਹੇ ਧਰਮ ਰਖਿਅਕ
ਹੇ ਕੁੰਨਤੋਯ ! ਹੇ ਸਭਿਅ ਗੌਰਵ !
ਹੇ ਧਰਤ ਮਾਤ ਦੇ ਪਰਮ ਸਪੁਤਰ !”

ਅਰਜਨ ਦੇ ਮੁੱਖ ਉੱਤੇ ਛਾਈ,
ਚੀਰ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਕਾਲੀ ਚਾਦਰ
ਸਾਰਬੀ ਅਸ਼ਵ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਬੋਲੇ
ਪਾਰਬ ਪਾਸ ਖਲੇ ਕੇ :-

“ਇਹ ਜੋ ਮੋਹ ਦੇ ਨਾਗ ਵਸੀਲੇ,
ਅਰਜਨ ਤੈਨੂੰ ਭਸ ਗਏ ਨੇ।
ਇਹ ਜੋ ਖੜੇ ਪਤਾਮਾ ਤੇਰੇ
ਧਰਮ ਦੀ ਕੁੰਡੀ ਭਸ ਗਏ ਨੇ।
ਇਹ ਤੇਰੇ ਦਰੋਣ ਗਰੋਵਰ
ਕਾਗਜ਼ ਦਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਵਚ
ਪਹਿਨਿਆ
ਤੇਰੇ ਦਰ ਤੇ ਸਭ ਭਿਖਾਰੀ,
ਮੁਕਤ ਕਰੇ ਇਸ ਦੇਹ ਤੋਂ ਅਰਜਨ,
ਮੋਖਸ਼ ਵਿਚ ਡਬੋ ਕੇ।”

“ਹੇ ਪਾਰਬ ! ਹੇ ਮਹਾਂ ਬਲੀ !
ਧਰਮ ਰਾਜ ਅੱਜ ਤੇਰੇ ਉਪਾਸ਼ਕ,
ਸਭ ਬੈਠੇ ਹਨ ਨੀਝ ਲਗਾ ਕੇ ;
ਕੀ ਅੰਬਰ ਕੀ ਧਰਤ ਪਤਾਲ।
ਧਰਮ-ਰਖਿਅਕ ! ਕਰੋ ਸੰਭਾਲ।”

“ਇਕ ਦੇਵੀ ਅੱਜ ਲਹੂ ਲੁਹਾਣ,
ਇਹ ਮੁਕਟ ਇਹ ਤੀਰ ਕਮਾਨ,
ਨਾਰੀ ਜਾਤੀ ਦਾ ਇਹ ਮਾਣ।
ਹੇ ਅਰਜਨ ਇਹ ਕਰੋ ਪਛਾਣ।
ਤੂੰ ਹੀ ਇਕ ਹੈਂ, ਜੇ ਤੂੰ ਸੌਂ ਗਿਓ ;
ਇਹ ਹਸਤਨ ਭੀ ਸੌਂ ਜਾਵੇਗਾ ;
ਫੇਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਜੇ ਕੋਈ ਆਇਆ,
ਕਦ ਆਵੇਗਾ ;
ਮੁਕੀ ਮਾਤ ਦੀ ਲਾਸ਼ ਦੇ ਵਿਚੋਂ,
ਜੀਵਨ ਦਾ ਉਦਘਾਟ ਕਰੇਗਾ ;
ਇਹ ਜੋ ਤੈਨੂੰ ਅੱਜ ਮਿਲ ਰਿਹਾ,
ਕੌਣ ਪਾਏ ਉਹ ਮਾਣ।”

“ਹੇ ਮਹਾਂ ਬਲੀ ਜੇ ਵਿਜੈ ਕਮਾਈ

ਧਰਤ ਮਿਲੇ ਸਨਮਾਨ।
ਰਾਜ ਭੋਗ ਸਭ ਤੋਰੇ ਬੰਦੀ,
ਬਾਦਸ਼ਾਹਿਤਾ ਰਾਣੀ ਤੋਰੀ,
ਸਭ ਪਿਰਬਵੀ ਤੋਰੀ ਹੋਸੀ,
ਕੀ ਹਸਤਨ ਦੀ ਦੁਆਰਕਾ ਨਗਰੀ,
ਧਰਮ ਧਵਜ ਦੀ ਛਾਇਆ ਥੱਲੇ,
ਮਾਰੋਗੀ ਲਿਸ਼ਕਾਨ।”

“ਜੇ ਹੋਈ ਵੀਰ ਗਤ ਪਰਾਪਤ,
ਸਵਰਗ ਦਾ ਸਾਰਾ ਰਾਜ ਮਿਲੇਗਾ,
ਬ੍ਰਹਮ ਦੇਵ ਜੀ ਫੁਲ ਵਾਰਨਗੇ,
ਇੰਦਰ-ਪੁਰੀ ਹੋਏ ਦਾਸੀ ਤੋਰੀ,
ਪਿਤਰ ਮਸਤਕ ਲਿਸ਼ਕ ਪਏਗਾ,
ਅਰਜਨ ਤੋਰੇ ਸੁਆਗਤ ਦੇ ਲਈ
ਔਣਗੇ ਚਲ ਭਗਵਾਨ।”

“ਪਾਰਬ ਉਠੋ ਧਨੁਸ ਉਠਾਓ ;
ਯੁਧ ਕਰੋ ਤੇ ਧਰਮ ਨਿਭਾਓ।
ਹਾਰ ਜੀਤ ਨਾ ਕਰੋ ਕਹਾਣੀ,
ਨਾ ਤੋਰੇ ਇਹ ਬਾਤ ਨਾਦਾਨੀ।
ਯੁਧ ਇਹ ਤੇਰਾ ਬਾਣ ਇਹ ਤੋਰੇ,
ਪਰਨਾਮ ਯੁਧ ਦਾ ਹੱਥ ਨਾ ਤੋਰੇ।
ਕੀ ਹੋਣਾ ਸੀ, ਕੀ ਹੋਇਆ ਹੈ;
ਕੀ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਕੀ ਨਹੀਂ ਹੋਸੀ
ਕੌਣ ਬਚੇਗਾ, ਕੌਣ ਨਾ ਹੋਸੀ,
ਇਹ ਲਕਸ਼ ਮੈਂ ਸਾਧ ਲਿਆ ਹੈ ;
ਇਹ ਸੰਭਾਲਣਗੇ ਹੱਥ ਮੇਰੇ।”

ਇਹ ਕਹਿ ਦੇਵਕੀ ਨੰਦਨ
ਵਿਰਾਟ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਆਏ।
ਅਰਜਨ ਦੀ ਦਿਵਯ ਦਰਿਸ਼ਟੀ ਜਾਤਾ,
ਸਾਰਾ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਵਿਚ ਸਮਾਏ।
ਆਪੇ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਆਪੇ ਬ੍ਰਹਮਾ,
ਆਪੇ ਕਰਮ ਕਰਤਾਰ ਭੀ ਆਪੇ।
ਆਪੇ ਦੀਨ ਬੰਦੂ ਇਹ ਆਪੇ,
ਦਾਤਿਆਂ ਦਾ ਦਾਤਾਰ ਇਹ ਆਪੇ।

ਅਰਜਨ ਹੱਥ ਜੋੜ ਦੋਏ ਝੁਕਿਆ,
“ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ! ਸਾਰਥੀ ਮੇਰੇ
ਇਹ ਧਨੁਸ, ਤੀਰ ਇਹ ਮੇਰੇ

ਠਾਠਾ ਮਾਰੇ ਯੁਧ ਅਗੇਰੇ,
ਜੀਵਨ ਮੇਰਾ ਰਾਹ ਨੇ ਤੋਰੇ,
ਹੋ ਗਏ ਸਾਰੇ ਦੂਰ ਅੰਧੇਰੇ।
ਪ੍ਰਾਣ ਰੱਬ ਦੇ ਹੋ ਸਾਰਥੀ !
ਕੁਝ ਨਾ ਮੇਰੇ ਸਭ ਹਥ ਤੋਰੇ।”

ਜੀਵਨ ਦੀ ਇਸ ਭੂਮੀ ਉੱਤੇ,
“ਯੁਧਮ” ਪਿਆ ਨਾਗ ਫੁੰਕਾਰੇ।
ਉਪਰੋਂ ਚਿੱਟੀ ਚਮੜੀ ਵਾਲੇ,
ਅੰਦਰ ਤੋਂ ਸਭ ਕਾਲੇ ਕਾਲੇ।
ਕੋਈ ਇਥੇ ਕਾਨੂੰਨ ਨਹੀਂ ਹੈ-
ਮਾਨੁਖਤਾ ਦੀ ਰਗਾਂ ਵਿਚ ਪਾਣੀ,
ਰੰਗ ਤੇ ਹੈ ਪਰ ਖੂਨ ਨਹੀਂ ਹੈ।
ਭਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਕੌਡੀਓਂ ਸਸਤਾ,
ਪਤ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਸਾਰ ਨਾ ਏਥੇ।
ਰੰਗ ਰਲੀਆਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਤੇ ਦਿਸਦੀ
ਦਿਲ ਦੇ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਨਾ ਏਥੇ
ਜ਼ੋਰਾਸ਼ਾਹੀ ਪਸਮੀ ਇਥੇ
ਮਹਿਲ ਤੇ ਸਭ ਉਸਾਰੇ ਜਾਂਦੇ।
ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਨੀਆਂ ਵਿਚ ਕਾਲੇ
ਪਵਿਤਰ ਮਾਂ ਦੀ ਕੁਖੋਂ ਜਾਏ,
ਮਜਬੂਰੀ ਦੇ ਹਥੋਂ ਸਤਾਏ
ਚੂਨੇ ਵਾਂਗ ਪਸਾਰੇ ਜਾਂਦੇ।
ਕੋਰਟ-ਕਚਹਿਰੀ ਸਭ ਕੁਝ ਦਿਸਦਾ,
ਪਰ ਸੱਚ ਦਾ ਕੋਈ ਸਥਾਨ ਨਹੀਂ ਹੈ।
ਬੜਾ ਹੀ ਸਸਤਾ ਬਾਈਬਲ ਇਥੇ,
ਹਰ ਹੋਟਲ ਹਰ ਦਫ਼ਤਰ ਦੇ ਵਿਚ
ਮੂਰਤ ਇਹ ਸਜਾਈ ਜਾਂਦੀ।
ਜਿਧਰ ਜਾਵੇ ਓਥੇ ਪਾਵੇ
ਹਰ ਥਾਂ ਝਾਤ ਪੁਆਈ ਜਾਂਦੀ।
ਈਸਾ-ਜੋਤ ਇਲਾਹੀ ਰੱਬ ਦੀ
ਸੂਲੀ ਉਪਰ ਲਟਕ ਰਿਹਾ ਹੈ।
ਈਮਾਨ ਸੱਚ ਅੱਜ ਵਿਚ ਕਚਹਿਰੀ
ਹਰ ਕੋਈ ਕਹਿਣੇ ਅਟਕ ਰਿਹਾ ਹੈ।
ਅੱਜ ਦਾ ਯੁਧ ਬੜਾ ਬਚਿੱਤਰ
ਮੁਰਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਤਾਰ ਖੜੇ ਨੇ।
ਗੋਰਾ ਸ਼ਾਹੀ ਸੀਨੇ ਵੱਜੀ
ਤਕ ਚੀਨੀ ਅਸਵਾਰ ਖੜੇ ਨੇ।
ਅੱਜ ਭੀ ਅਮਰ ਆਤਮਾ ਅਰਜਨ

ਬਾਣੋਂ ਬਾਣ ਵਹਾਈ ਜਾਂਦਾ।
ਵਿਜੈ ਸੱਤ ਦੀ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿਣੀ
ਕਿੰਨੀ ਯੁਧ ਦੀ ਹੋਏ ਲੰਬਾਈ
ਅੱਜ ਕੋਈ ਸ਼ਕੂਨੀ ਰਹਿਣ ਨਾ ਪਾਸੀ ;
ਜੋਤ ਹੀਣ, ਰਾਸ਼ਟਰ ਨੂੰ ਦੇਣੇ
ਇਸ ਨੇ ਨਵੇਂ ਨਰੋਏ ਨੇਤਰ
ਸੱਭੋਂ ਅਸਤਰ ਸੱਭੋਂ ਸ਼ਸਤਰ
ਸਭ ਨੇ ਏਥੇ ਪਰਖੇ ਜਾਣੇ।
ਅਮਰ ਜੋਤ ਜਗੇ ਮਨ ਅੰਦਰ,
ਉਹ ਸ਼ਕਤੀ ਭੰਡਾਰ ਹੈ ਸਾਗਰ,
ਅਰਜਨ ਵਿਚ ਸਮੋਈ ਗਾਗਰ।
ਅਰਜਨ ਜਿਸ ਸੰਗ ਜੁੜੀਆਂ ਤਾਰਾਂ,
ਇਸ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਹੈ ਨਿਮਸ਼ਕਾਰਾਂ,
ਝੂਠੇ ਇਹ ਆਕਾਰ ਨਾ ਰਹਿਣੇ ;
ਇਹ ਦੇਹ ਮੁੱਕੋ ਤਾਂ ਮੁੱਕ ਜਾਏ,
ਜੀਵਨ ਦਾ ਇਹ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਹੈ,
ਸੱਚ ਪਸਾਰਾ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿਸੀ,
ਅਰਜਨ ਇਹ ਅਜਮਾਈ ਜਾਂਦਾ।

ਇਸ ਵਿਸ਼ਾਲ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ,
ਅਰਜਨ ਦਾ ਇਕ ਨੁਕਰੇ ਮੰਦਰ।
ਇਸ ਮੰਦਰ ਦੇ ਖੜੇ ਪੁਜਾਰੀ,
ਮਹਾਂ-ਬਲੀ ਤੇ ਨਿਗਾਹ ਟਕਾਈ।
ਇਸ ਮੰਦਰ' ਚੋਂ ਬੁਢੀਆਂ ਮਾਈਆਂ,
ਸਭ ਨੇ ਖੜੀਆਂ ਆ ਸਫ਼ਰਾਈਆਂ,
ਇਸ ਮੰਦਰ ਦੀਆਂ ਬੀਬੀਆਂ ਭੈਣਾਂ
ਲੈ ਕੇ ਗਾਨੇ ਹਥੀਂ ਖੜੀਆਂ,
ਇਸ ਮੰਦਰ ਚੋਂ ਉਠਣ ਅਸੀਸਾਂ
ਅਰਦਾਸਾਂ ਹੋਣ ਜੈਕਾਰੇ ਗੂੰਜਣ,
ਹੇ ਭਾਰਤ ! ਹੇ ਮਾਤ ਪਿਆਰੀ !
ਜੁਗ ਜੁਗ ਜੀਵੇ ਤੇਰੀ ਨਾਰੀ,
ਹੇ ਕਪਟ ਨਾ ਘੜੇ ਕਨੂੰਨੇ
ਅੱਜ ਪੰਚਾਲੀ ਪਤ ਹੀਣ ਨਾ ਹੋਸੀ।
ਜੇ ਜ਼ੋਰ ਨੇ ਜੰਘਾ ਪਿੱਟੀ,
ਏਸ ਜ਼ੋਰ ਨੂੰ ਮਰਨਾ ਪੈਣਾ
ਜਾਂ ਫਿਰ ਅਰਜਨ ਜੀਣ ਨਾ ਹੋਸੀ।

ਵਕਤ ਨਾ ਰੁਕਣਾ ਜਾਣੇ,
ਵਕਤ ਨਾ ਮੁੱਕਣਾ ਜਾਣੇ।
ਹਰ ਸੈਅ ਉਜਾਗਰ ਕਰ ਦਏ,
ਵਕਤ ਨਾ ਲੁਕਣਾ ਜਾਣੇ।
ਸੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਰਲਕੇ ਬਹਿਣਾ,
ਹਰ ਜੀਅ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਕਹਿਣਾ।
ਤ੍ਰਿਵਣਾਂ ਵਿੱਚ ਮਿਲਕੇ ਕੱਤਣਾ,
ਹਰ ਗ੍ਰੀਬ ਦਾ ਕੋਠਾ ਛੱਤਣਾ।
ਸਾਂਝੇ ਸਨ ਸਭ ਦੇ ਹਾਸੇ,
ਰੋਂਦੇ ਨੂੰ ਦੇਣੇ ਦਿਲਾਸੇ।
ਖਿੱਦ ਗੁੱਲੀ ਖੇਡਾਂ,
ਸਭ ਨੂੰ ਕਰਦੇ ਫਿਰਨਾਂ ਝੇਡਾਂ।
ਕਦੇ ਹੀਰ ਨੂੰ ਉੱਚੀ ਗਾਉਣਾ,
ਕਦੇ ਮਿਰਜ਼ੇ ਵਾਂਗੂੰ ਢਾਹੁਣਾ।
ਇੱਕ ਦਿਨ ਫਿਰੰਗੀ ਆਇਆ,
ਉਸ ਐਸਾ ਪਾੜਾ ਪਾਇਆ।
ਇੱਕ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਬਣਾਇਆ,
ਇੱਕ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਬਣਾਇਆ।
ਅਸਾਂ ਖੇਡੀ ਖੂਨ ਦੀ ਹੌਲੀ,
ਸਭ ਦੀ ਆਪ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ।
ਐਸੇ ਕਾਲੇ ਬੱਦਲ ਛਾਏ,
ਸਾਥੋਂ ਵਿੱਛੜ ਗਏ ਹਮਸਾਏ।
ਢਿੱਡੋਂ ਜੇਮੀਆਂ ਖੂਹ ਵਿੱਚ ਪਾਈਆਂ,
ਕਈ ਦੋਂਦੀਆਂ ਫਿਰਨ ਦੁਹਾਈਆਂ।
ਬਿੱਟ ਬਿੱਟ ਵੇਖੇ ਜੇਹਲਮ ਚਨਾਬ,

ਸਾਡਾ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਪੰਜਾਬ।
ਹਾਏ ਕਿਧਰ ਗਈਆਂ ਸੱਥਾਂ,
ਇਹ ਕਿਉਂ ਪੈ ਗਈਆਂ ਵਿੱਥਾਂ।
ਮੈਂ ਤ੍ਰਿਵਣ ਲੱਭਦੀ ਫਿਰਦੀ,
ਮੇਰੀ ਚੁੰਨੀ ਲਹਿ ਗਈ ਸਿਰ ਦੀ।
ਹਾਏ ਮੇਰਾ ਚਰਖਾ ਹਾਏ ਮੇਰੀ ਪੂਣੀ,
ਮੇਰੀ ਸਿੰਧੀ ਰਹਿ ਗਈ ਊਣੀ।
ਤੇਰੀ ਕਿੱਥੇ ਗਈ ਫੁਲਕਾਰੀ,
ਕਿਵੇਂ ਕਹਾਂ ਤੂੰ ਲੱਗੇ ਪਿਆਰੀ।
ਮੇਰੇ ਢੋਲੇ, ਟੱਪੇ, ਸਵਾਈਏ,
ਹੁਣ ਕਿਉਂ ਨਾ ਗਾਉਣ ਗਵੱਈਏ।
ਪੋਪ ਤੇ ਡਿਸਕੋ ਜੋਗੇ ਰਹਿ ਗਏ,
ਇਹ ਤਾਂ ਬਰੂਹਾਂ ਮੱਲਕੇ ਬਹਿ ਗਏ।
ਨਾ ਉਹ ਤੂਤ ਨਾ ਉਹ ਕਿੱਕਰਾਂ,
ਨਾ ਉਹ ਸਖੀਆਂ ਨਾ ਸੰਗ ਮਿੱਤਰਾਂ।
ਨਾ ਉਹ ਬੂਰੀਆਂ ਨਾ ਉਹ ਦੁੱਧ,
ਤਾਂਹੀ ਬਦਲ ਗਈ ਏ ਬੁੱਧ।
ਨਾ ਉਹ ਛਿੰਝਾਂ ਨਾ ਉਹ ਮੇਲੇ,
ਨਾ ਰਹੇ ਘੋੜੇ ਨਾ ਤਬੇਲੇ।
ਹੁਣ ਤਾਂ ਰੋਈਏ ਵੀ ਰੁਕ ਰੁਕ ਕੇ,
ਯਾਰੋ ਹੱਸੀਏ ਵੀ ਲੁਕ ਲੁਕ ਕੇ।
ਨਾ ਰੋਂਦੇ ਨੂੰ ਦਵੇ ਦਿਲਾਸੇ,
ਹੁਣ ਤਾਂ ਸਹਿੰਦਾ ਨਾ ਕੋਈ ਹਾਸੇ।
ਲੋਹੜਾ ਆ ਗਏ ਕੈਸੇ ਵੇਲੇ,
ਸਿਖਰ ਦੁਪਹਿਰੀ ਹੋਣ ਕੁਵੇਲੇ।

ਕਿੱਥੇ ਗੁਆਚ ਗਿਆ ਹੈ ਪਿਆਰ,
ਕਿੱਧਰ ਚਲਾ ਗਿਆ ਸਤਿਕਾਰ।
ਮਾਇਆ ਹੀ ਸਭ ਨੂੰ ਪਿਆਰੀ,
ਕੀ ਸੰਨਿਆਸੀ ਕੀ ਸੰਸਾਰੀ।
ਕਿਵੇਂ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਦੀਵਾਨੀ,
ਜਿਵੇਂ ਸੁੱਕਣੇ ਪਾਈ ਜਵਾਨੀ।
ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਲੱਗਦੇ ਡਰ ਹੀ,
ਕਿਤੇ ਪਾ ਨਾ ਲਏ ਇਹ ਘਰ ਹੀ।
ਕੀ ਕਰਾਂਗੇ ਏਸੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨੂੰ,
ਨਾ ਰੋਕਿਆ ਜੇ ਬਰਬਾਦੀ ਨੂੰ।
ਫੇਰ ਅਸਾਥੋਂ ਪਰਤ ਨਾ ਹੋਣਾ,
ਮੁੜ ਕੇ ਇਹ ਵਕਤ ਨਾ ਆਉਣਾ।
ਸੰਨ ਸੰਤਾਲੀ ਵਾਲਾ ਹਾਦਸਾ,
ਮਸਾਂ ਹੋਇਆ ਹੈ ਲਾਪਤਾ।
ਫੇਰ ਨਾ ਕਿਧਰੇ ਮੁੜ ਆਵੇ,
ਸਾਡੀ ੧੫ ਅਗਸਤ ਨਾ ਰੁੜ੍ਹ ਜਾਵੇ।
ਗੱਲ ਛੱਡੋ ਤੁਸੀਂ ਅਨੇਕਤਾ ਦੀ,
ਕੰਨੀ ਫੜ ਲਓ ਏਕਤਾ ਦੀ।
ਵਕਤ ਦੀ ਨਬਜ਼ ਨੂੰ ਪਹਿਚਾਨੋ,
ਸਾਇੰਸਦਾਨੋਂ ਕਦਰਦਾਨੋਂ।
ਵਕਤ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਨਹੀਂ,
ਸ਼ਾਂਤੀ ਮੰਗ ਰਿਹਾ ਹੈ।
ਸ਼ਾਂਤੀ ! ਸ਼ਾਂਤੀ ! ਸ਼ਾਂਤੀ !

◆◆◆

ਕਾਫੀ / —ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਪੰਧੋਰ

ਮੈਂ ਕਮਲੀ ਤੇਰੇ ਦਰ ਦੀ,
ਆ ਜਾ ਦੋ ਘੜੀ ਵੇ,
ਮਿਲਨ ਦੀ ਤਾਂਘ ਬੜੀ ਵੇ,
ਮੈਂ ਬਾਹਾਂ ਖੋਲ ਖੜੀ ਵੇ।
ਜਬਨ ਰੁੱਤ ਬਸੰਤੀ ਆਈ,
ਫੁੱਲਾਂ ਤੇ ਖੁਸ਼ਬੂ ਦੀ ਜਾਈ,
ਰਹਿ ਵਾ ਜਾਵਾਂ ਸਜੀ ਸਜਾਈ,
ਦਰ ਖੜੀ ਉਡੀਕਾਂ ਤਤੜੀ ਵੇ।
ਮੈਂ ਬਾਹਾਂ.....
'ਸਹੁ' ਜਾ ਬੈਠਾ ਮਰ-ਗੋਈ,
ਫਿਰ ਮਿਲੀ ਨਾ ਉੱਘ ਸੁੱਘ ਕੋਈ,
ਮੈਂ ਦੀਦੇ ਭਰ ਭਰ ਰੋਈ,

ਵਾਂਗ ਇਆਣੀ ਬਚੜੀ ਵੇ।
ਮੈਂ ਬਾਹਾਂ.....
ਜੇ ਬਹੁ ਮਿਲਦਾ ਉਡ ਕੇ ਆਉਂਦੀ,
ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਖੂਬ ਸੁਣਾਉਂਦੀ,
ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੂੰ ਜਾ ਆਪ ਮਨਾਉਂਦੀ,
ਨਾ ਕਰ, ਨਾ ਕਰ, ਐਡ ਅੜੀ ਵੇ।
ਮੈਂ ਬਾਹਾਂ.....
ਮੇਰੇ ਰਾਮ ਜੀ ਭੈਣੀ ਆਓ,
ਪਿਆਸੇ ਮਨ ਦੀ ਪਿਆਸ ਬੁਝਾਓ,
ਮਿਹਰਾਂ ਦਾ ਹੁਣ ਮੀਂਹ ਵਰਸਾਓ,
ਰਹੇ ਨਾ ਐਡ ਅੜੀ ਵੇ।
ਮੈਂ ਬਾਹਾਂ.....

ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਦਿਲ ਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਰਹੀਆਂ,
ਨਾ ਤੂੰ ਸੁਣੀਆਂ ਨਾ ਮੈਂ ਕਹੀਆਂ,
ਅੱਖੀਆਂ ਰਾਹ ਤੇ ਵਿਛਿਆਂ ਰਹੀਆਂ,
ਪਿਰ ਮਿਕਨੇ ਦੀ ਕਾਂਗ ਚੜ੍ਹੀ ਵੇ।
ਮੈਂ ਬਾਹਾਂ.....
ਮੈਂ ਬਾਹਾਂ ਖੋਲ੍ਹ ਖੜੀ ਵੇ,
ਮੈਂ ਕਮਲੀ ਤੇਰੇ ਦਰ ਦੀ,
ਆ ਮਿਲ ਦੋ ਘੜੀ ਵੇ,
ਮਿਲਨੇ ਦੀ ਤਾਂਘ ਬੜੀ ਵੇ,
ਮੈਂ ਬਾਹਾਂ.....

1843 ਗਲੀ ਨੰ : 6

ਮਾਹਾਰਾਜ ਨਗਰ, ਲੁਧਿਆਣਾ-141001

ਵਰਿਆਮ ਅਪਰੈਲ ੨੦੦੨

੧੯